

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI**

O`ZBEK ADABIYOTI KAFEDRASI

BITIRUVCHI KURS TALABASI

IMOMOVA RUXSORA AXMEDOVNANING

“Rauf Parfi ijodining g`oyaviy-badiiy talqini” mavzusidagi

***5 220 100 – Filologiya va tillarni o`qitish (o`zbek tili) yo`nalishida bakalavr
akademik darajasini olish uchun yozgan***

MALAKAVIY BITIRUV ISHI

(2019-2020 o`quv yili)

Ilmiy rahbar:

filologiya fanlari doktori, prof.

QUVVATOVA D.H.

Buxoro – 2020

«Tasdiqlayman»

«Ma'qullayman»

:

Ilmiy rahbar:

O'zbek adabiyoti

kafedra mudiri :

filologiya fanlari doktori, prof.

QUVVATOVA D.H.

H.P.Eshonqulov

« » _____ 2020-y.

« » _____ 2020-y.

BuxDU filologiya fakulteti bitiruvchisi **Imomova Ruxsoraning “Rauf Parfi ijodining g'oyaviy-badiiy talqini”** mavzusidagi malakaviy bitiruv ishi ustida olib borishi lozim bo'lgan ishlar yuzasidan

TOPSHIRIQLAR REJASI

Faoliyat nomi	Ishning qisqacha mazmuni	Bajarilish vaqti	Bajarilgan ishlar haqida ilmiy rahbar xulosasi (imzo)	Talaba (imzo)
Nazariy faoliyat	1. Mavzu bo'yicha zaruriy ilmiy, ilmiy-metodik materiallarni to'plash, o'rganish	sentabr		
	2. Ilmiy adabiyotlarini mavzu nuqtayi nazaridan o'rganish	oktabr		
	3. Mavzu bo'yicha ilmiy manbalarni taqqoslash. Adabiyotlar ustida ishlash. To'plangan materiallarni sistemalashtirish	noyabr		

BMI ustida ishlash	1. BMI rejasini tuzish. Tadqiqotning kirish qismini tayyorlash	dekabr		
	2. I bob paragraflari ustida ishlash (yig`ilgan nazariy ma'lumotlarni ishga kiritish)	yanvar		
	3. II va III bob paragraflari ustida ishlash (nazariy ma'lumotlar asosida ishning amaliy qismini shakllantirish)	fevral		
	4. Ishni yakunlash, tahrir etish va oqqa ko`chirish	Mart		
	5. Xulosa (tahlillar natijasida umumlashmalar va xulosalarni yoritish)	Aprel		
	6. Adabiyotlar ro`yxatini tartibga solish			
BMI ni rasmiy-lashtirish	Dastlabki himoya jarayonida qatnashish	May		
BMI ni himoya qilish		Iyun		

Bitiruvchi kurs talabasi:

Imomova Ruxsora .

Imiy rahbar:

QUVVATOVA D.H.

Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti

O'zbek adabiyoti kafedrasining 8-yig'ilishi bayonnomasidan

KO`CHIRMA

24-oktabr, 2019-y.

Qatnashdilar: kafedraning

barcha a`zolari

K U N T A R T I B I

Bitiruv malakaviy ishlari mavzularining muhokamasi, tasdig'i hamda ilmiy rahbarlarni tayinlash.

Kafedra yig'ilishi qaror qiladi:

1. 4- kurs talabasi **Imomova Ruxsoraning** ning bitiruv malakaviy ishi **“Rauf Parfi ijodining g'oyaviy-badiiy talqini”** mavzusi shaklida tasdiqlansin.
2. Bitiruvchi kurs talabasi **Imomova Ruxsoraning** malakaviy bitiruv ishiga Quvvatova Dilrabo Habibovna ilmiy rahbar etib tayinlansin.

Yig'ilish raisi

Sh.N.Axmedova

Yig'ilish kotibi

U.R. To'rayev

Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti

**o`zbek adabiyoti kafedrasining navbatdan tashqari yig`ilishi
bayonnomasidan**

KO`CHIRMA

Buxoro sh.

20-aprel, 2020-y.

Qatnashdi: kafedraning

barcha a`zolari

K U N T A R T I B I

4. 4- kurs talabasi Imomova Ruxsoraning “Rauf Parfi ijodining g`oyaviy-badiiy talqini” mavzusidagi malakaviy bitiruv ishi muhokamasini tinglab.

Kafedra yig`ilishi qaror qiladi:

1. 4-kurs talabasi Imomova Ruxsoraning “Rauf Parfi ijodining g`oyaviy-badiiy talqini” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi «sinov himoyasidan o`tdi» deb hisoblansin va rasmiy himoyaga tavsiya etilsin.

2.Mazkur bitiruv malakaviy ishiga taqrizchi etib, o`qituvchi f.f.d. prof. G`.N.Murodov tayinlansin.

Yig`ilish raisi

H.Eshonqulov

Yig`ilish kotibi

A.Hamidov

MUNDARIJA

Kirish	4
I bob. Rauf Parfining zamonaviy o`zbek she'riyatining taniqli namoyandasi.....	8
I.1. Rauf Parfining ijodiy biografiyasi.....	8
I.2. Rauf Parfi va Qodiriy	14
II bob. Rauf Parfi she'riyatining mavzulari va janriy o`ziga xosliklari.....	17
II.1. Rauf Parfi she'riyatining g`oyaviy manbalari	17
II.2. Shoir she'riyatining janriy xususiyatlari.....	22
III bob. Rauf Parfi ijodining badiiy xususiyatlari.....	40
III .1. Shoir she'riyatining obrazlar olami.....	40
III .2. Rauf Parfi she'riyatida oksimoron badiiy san'ati va ranglar tasvirining qo`llanishi. "Adashgan ruh" dostonining poetik talqini	43
Xulosa.....	49
Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.....	52

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. O'zbek xalqi tarixida yangi davr ochgan O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi milliy mafkura, ilm-fan, madaniyat va ma'naviyat sohalarini yanada rivojlantirish vazifalarini qo'ydi. Bunday muhim vazifalar o'zbek xalqi madaniyati, fani, adabiyoti va san'ati tarixini tubdan o'rganish, undan bugungi kun uchun amaliy xulosalar chiqara bilish asosidagina to'la bajarilishi mumkin. Adabiyot ma'naviyatning ajralmas qismi ekanligini hisobga olsak, yuqoridagi masalalar, o'z navbatida milliy adabiyotimiz namunalarini o'rganish, tadqiq etish dolzarb masaladir. Zamonaviy adabiy jarayonni o'rganish bu vazifani to'la ado etishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mashhur shoirlarimiz faoliyati bilan tanishish bu ishimizni naqadar ahamiyatli ekanini ko'rsatadi. Kishilar ma'naviy dunyosini boyitishning xilma-xil shakllari bo'lib, ularning biri fan, adabiyot, san'at va madaniyat taraqqiyotiga o'zining munosib hissasini qo'shgan so'z san'atkorlari hayoti va faoliyatini o'rganish, tadqiq etishdan iboratdir. Birinchi Prezidentimiz I.Karimov shunday ta'kidlagan edilar: "Biz milliy ma'naviyatni har tomonlama yuksaltirish masalasini o'z oldimizga asosiy vazifa qilib qo'yar ekanmiz, bugungi kunda ma'naviyatimizni shakllantiradigan va unga ta'sir o'tkazadigan barcha omil va me'zonlarni chuqur tahlil qilib, ularning bu borada qanday o'rin tutishini yaxshi anglab olishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi"¹. O'zbekiston mustaqil bo'lgach, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ma'naviy, madaniy- adabiy sohalarda keskin o'zgarishlar yuz berdi. Adabiyotga e'tibor kuchaydi. Istiqlol yillarida hayotimizning barcha sohaları qatori milliy adabiyotimiz ham tom ma'noda yangilanish va yuksalish jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Aytish mumkinki, adabiyotga e'tibor keskin o'zgarmoqda. Bu borada Prezidentimizning olib borayotgan siyosati ayniqsa ibratlidir.

¹ Ислом Каримов. Юсак маънавият – енгилмас куч. Т.: "Маънавият", 2008, 33-бет.

Adabiyot millat ruhiyati ma'naviyatining ko'zgusi hisoblanadi. Unda butun millat orzu-umidlari, ilg'or fikr-g'oyalari mujassamlashgandir. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng hozirgi ijodkorlarimiz zimmasida milliy istiqlol g'oyasini xalqimiz ongiga, qalbiga singdirish kabi muhim vazifa turibdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Mamlakatimizda barcha soha tarmoqlar qatori madaniyat va san'at, adabiyot, ommaviy axborot vositalari rivojiga katta e'tibor berilmoqda. Ayniqsa, keyingi paytda bu soha ravnaqini yangi bosqichga ko'tarish bo'yicha ulkan ishlar qilinmoqda"². Bugungi adabiy jarayonda qaysi shoir yoki yozuvchilarimizning asarlarini tahlil etish va uning badiiy- goyaviy jihatlarini o'rganish hamda ularning ijodini xalqqa va o'sib kelayotgan yosh avlodga yetkazish, zamonaviy adabiyot janrlari va turlari haqida tasavvurlarni hosil qilish adabiyotshunoslar bo'ynidagi eng muhim vazifa sanaladi. "Xalqimiz adabiyotni muqaddas va ulug' bir dargoh deb biladi. Ana shunday bahoning o'zi el yurtimiz hayotida bu soha namoyandalariga, ularning haqqoniy so'zi, chuqur ma'noli asarlariga ishonch, hurmat-e'tibor va ehtirom azaldan yuksak darajaga ko'tarilganini yaqqol ko'rsatib turibdi"³, degan edi Birinchi Prezidentimiz. O'zbek adabiyotidagi ilk yangilanishlarning ko'pchiligi XX asr adabiyoti davrida kirib kelganligi sababli ularning kirib kelishiga hissa qo'shib yangi ijod qirralarini namoyon qilgan shoirlarimiz she'riyatini tahlilga tortib barchaga talqin qilib berishni maqsad qildik. Aynan shunday otashnafas ijodkorlardan biri – Rauf Parfi (O'zturk) she'riyatini chuqur o'rganish va uning anglanilmagan qirralarini ochib berish shu maqsadimizning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Mavzuning dolzarbligi shu kabi masalalarda ko'rinadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Rauf Parfi O'zturk (Tursunali Parfiyev) ijodi, uning hayoti va jo'shqin faoliyati bilan bog'liq ma'lumotlarni turli adabiy jurnallar va gazetalarda e'lon qilingan maqolalarda va ilmiy ishlarda uchratamiz. Shu paytga qadar shoirning juda ko'plab she'riy to'plamlari chop

² 1 Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. //Xalq so'zi gazetasi. – Toshkent, 2017 yil. 4 avgust.

³ Ислон Каримов. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор.Т.: "Ўзбекистон", 2009,7-бет.

qilingan. Shoir Bayronning “Manfred”, Nozim Hikmatning “ Inson manzaralari”, Karlo Kladzentning “Dengiz xayoli” va boshqa jahon she’riyati klassiklarining she’rlarini o`zbek tiliga tarjima qilgan.[15] Rauf Parfi nasr bilan ham shug`ullangan. Ayrim hikoyalarini matbuotda e`lon qilishga ham ulgurgan edi. “Muhojir” degan ro`mon qoralagani haqida eshitganmiz.[19] Mashhur olimlar va professorlar shoir kitoblariga so`zboshi yozishgan. Mashhur shoir, tarjimon, tanqidchi Vafo Fayzulloh “Turkiston ruhi” saylanmasiga (“Men suvman, hali hech kim ichmagan...”), “Sakina” to`plamiga N. Rahimjonov (“Eng go`zal sir”) so`zboshi yozgan. Shoir va uning ijodi bo`yicha qilingan Ahmad A`zam (“Kunduzning rangi”), Olim Oltinbekov (“Rauf Parfi nechanchi yil tug`ilgan?”), “Xokkuning ilk tarjimoni”, “Rauf Parfi va jahon she’riyati”...), Xonimqul Tojiyev, Obidaxon Fayzullayeva, Nurulloh Oston, Ilhom Ahror va boshqa fan nomzodlariyu yozuvchi, jurnalist, shoirlarning maqolalaridan fikrlarimiz isboti sifatida foydalandik.

Shoirning nashr qilingan bir qancha to`plamlarini (“Turkiston ruhi”, “Ko`zlar”, “Sakina”, “Ona Turkiston”, “Tavba”, “Sabr daraxti”, “Qaytish”...) tadqiq obyekti sifatida oldik.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Rauf Parfi ijodiga dastlabki mustaqillik yillarida unchalik e`tibor berilmagan. Keyinchalik bir qancha ishlarda shoir she’riyatining yangi qirralari ochib berildi. Rauf Parfi ijodining asosiy qismi modern she’riyat bo`lganligi bois biz shoir she’riyatining eng ichki qirralarini ochib, xalqqa yanada tushunarli bo`lishini ta`minlamoqchimiz. Ijodkor o`zbek she’riyatining yo`nalishlarini tubdan o`gartirgan holda ijod qildi. Biz Rauf Parfi ijodining o`ziga xos bo`lgan xususiyliklarini, janrlar turfa-xilligini, obrazlar olamining yangiliklarini, umuman “Parfiyona” qarashlarini ochib bermoqchimiz.

Tadqiqotning maqsadi. Mazkur tadqiqot o`z oldiga Rauf Parfi she’riyatida badiiyat masalalari, inson va insoniylik haqidagi, insonlik mohiyati haqidagi fikrlarni aniqlashni hamda Vatan tushunchasining ijodkor ijodidagi yangicha talqinlarini, shoirning individual mahoratini, uning faqatgina o`ziga xos bo`lgan obrazlar olami borligini, bu obrazlar shakllantirgan g`oyalarning

mohiyatini to'la yoritib berishni va talqin qilishni maqsad qilib qo'ygan. Tadqiqotda belgilangan ilmiy maqsadni amalga oshirish uchun asarning yangicha tahlillariga ham e'tibor qaratildi. Rauf Parfi she'riyatida mavzu jihatdan rang-barang talqinlar ham talaygina. Shuning uchun ham mazkur tadqiqotda shoir she'riyati, unda badiiy obraz muammosi, mumtoz an'analarga sodiqlik va yangi shakllardagi novatorlikni tahlil etish ham asosiy vazifalardan biri etib belgilandi. Ushbu tadqiqotda shoirning liro-poetik janrdagi asarlarining ("Adashgan ruh" dostoni asosida) badiiy xususiyatlari, unda qo'llangan timsollarning badiiy qimmatini; zamonaviy va mumtoz talqini baholi qudrat bugungi kun nuqtayi nazaridan o'rganildi, tadqiq etildi, umumlashma xulosalar chiqarildi. Tadqiqot yana Rauf Parfi ijodida mumtoz she'riyat an'alarining modern she'riyatdagi aksi qay darajada ekanligini, shoirning ijod manbalarini aniqlashni va shoirdagi shu paytgacha she'riyatda bo'lgan "eski mavzu"larning "yangi ohang"larini ochib berishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

Tadqiqotning vazifalari. Yuqoridagi ilmiy maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- ijodkorning shoirliklik faoliyatini, to'plamlarini o'rganish va tahlil qilish va talqin qilish;
- shoir ijodini mavzu jihatdan turlarga ajratib olishga erishish;
- san'atkorning badiiy so'z tanlashdagi, mavzuni yoritishdagi ifoda usulini ochib berish, mahoratini aniqlash ;
- Rauf Parfi she'riyatining badiiy ta'sirchanligini ta'minlagan omillarni aniqlash va badiiy timsollarni tahlil etish;
- Shoir she'riyatida badiiy obraz va uning ko'rinishlari bilan bog'liq jihatlarini talqin etish;
- shoir she'rlarining mavzu jihatdan rang-barangligini aniqlash, ijodiga munosabat, she'rlarida ona yurt madhi ifodalarining tahlilini aks ettirish;

Rauf Parfining o'zbek lirikasiga olib kirgan yangi janrlarning o'ziga xos jihatlarini ochib berish, ularning an'anaviy she'riyatimizdan farqlarini aniqlash.

Ishning nazariy va amaliy ahamiyati. Shoir she'riyatini tahlil qilishda kerakli nazariy asoslardan foydalandik va nazariy xulosalar chiqardik. Bu tahlillardan maktab va akademik litsey darsliklari, o`quv qo`llanmalarda foydalansa bo`ladi. Eng muhimi , Rauf Parfi ijodini xalqqa tushunarli tarzda tasvirlab berdik.

BMIning tuzilishi va hajmi. BMI kirish, uch bob (har bir bob ikki fasldan iborat) va xulosadan iborat. Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati ham ko`rsatildi, jami 54 sahifani tashkil etadi.

I BOB. RAUF PARFINING ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATINING TANIQLI NAMOYANDASI

I.1. Rauf Parfining ijodiy biografiyasi

Har qanday davr adabiyotining rivojida muallif, kitobxon, davr tushunchalari muhim o`rin tutadi. Adabiyotning rivojiga davr o`zgarishlari, davr mafkurasi, kitobxon ma`naviyati, kitobxonning estetik idrok darajasi va shuningdek, muallif dunyoqarashi, estetik ideali kabilar katta ta`sir ko`rsatadi. Keraksiz narsalarning unutilishga mahkumligi tabiiy qonuniyat bo`lganidek, san`at asarining ham mangulikka daxldorligini har bir davr, zamon, tuzum, umuman, insoniyatning yashash tarzi, ruhiyatiga xos, mos kela olishi belgilaydi. Bugungi adabiy tanqidchilik adabiyot tarixida mavjud asarlarni baholashda ana shu jihatga asosiy e`tiborni qaratmoqda, ya`ni manbaning abadiyatga daxldor fazilatlari nimada, u nimasi bilan umuminsoniyat (balki qaysidir bir mafkura, tuzum yoki qaysidir bir shaxslarning manfaatini himoya qilish emas) qalbini rom eta oladi. Ma`lumki, irodasi mustahkam, voqea-hodisalarga munosabati qat`iy ijodkorgina borliqni ijtimoiy-siyosiy mafkuraviy qarashlarga tobe qilib qo`ymaydi, balki o`zligini saqlab qolishga hamisha intilib ijod qiladi va natijada, ijod olamida davr chig`irig`idan ijodkorning o`zligi, metin irodasi kabi uning aksi ifoda topgan badiiy asari ham zamonlarga bermalol dosh berib o`ta oladi.

Rauf Parfi she`riyati aynan ana shunday davr chig`irig`idan o`tgan va o`z ichki dunyosi orqali davr o`zgarishlarini ham haqqoniy tarzda baholay olgan ijod olami bo`ldi , desak adashmaymiz. Adabiyot doimo bitta so`z bilan yonma-yon keladi, nazarimda. Bu so`z – adolat, haqiqat. Rauf Parfi O`zturk asli Farg`onaning Vodil qishlog`ida dunyoga kelgan.[19] Shoir tug`ilish yilini dastlabki chop etilgan tarjimayi holida 1940- yil deb keltirgan. Ba`zilarning rivoyatlariga ko`ra, 1939-yili 27-sentabrda Toshkentning Yangiyo`l tumani Sho`ralisoy qishlog`ida

Parfi Muhammad Amin va Sakina Isabek qizi xonadonida tavallud topgan. “Sakina” to`plamiga yozilgan so`zboshida esa N.Rahimjonov ham 1943-yilning 27-sentabrida Sho`ralisoyda tug`ilganligini ta`kidlaydi. Rauf Parfi ilk marotaba “Tasvir” kitobiga kiritgan o`zining “Eng uzoq yozilgan tarjimai holim” she`rida “Tavalludim: 40...”[25] degan edi. Oradan o`n sakkiz yil o`tib – 1991 yil “Yoshlik” jurnalining 9-sonida qayta nashr etilgan ushbu she`rning o`sha birinchi satrini: “Tavalludim: qirq uch, mezonning yigirma yettisi...” shaklida o`zgartirib taqdim etadi. Aynan shu jurnalning 1993-yil 1-sonida bosilgan “Jajji darslik” rukni ostidagi “Tarjimi holim”da esa yana shu sana – 1943 takrorlanadi.

Eng uzoq yozilgan tarjimayi holim

Tavalludim:43, mezonning yigirma yettisi,

Otam bog`bon, savodsiz, bizningcha,

Onam pillakor, savodsiz, bizningcha.[19]

Shoirning otasining ham yangicha va eskicha savodi bo`lib, fors-tojik, usmonli turkcha, rus tillarini yaxshi bilgan. Chor hukumati davrida turli mahkamalarda tilmochlik ham qilgan. Keyinchalik Toshkentning Sho`ralisoy qishlog`iga oilasini olib ko`chib keladi. Hamma hujjatlarda o`zini “savodsiz” deb yozdiradi. Bu davr taqazosi bilan oilasini qatag`on siyosatidan asrash uchun qilinganligi aniq. Onasi Sakina aya ham shu shafqatsiz tuzumning zulmu-zo`ravonliklaridan qalbi yara, hayotida yo`qotishlari bir talay, akalari boy bo`lganliklari sababidangina otib tashlangan edi. Abdurauf tug`ilgan paytda otasi 50 yoshning ustida bo`lgan. Ungacha tug`ilganlar turmagan. Bundan zada bo`lgan ota-ona kayvonilarning gapi bilan bolani Tursunali deb ataydilar. O`sha davrdagi jamoa xo`jaligi temir daftariga Tursunali Parfiboy o`g`li deb yoziladi. Haqiqiy hayotini she`riyatda deb bilgan shoir o`zini anglagan palladan yozganlarining ostiga “Rauf Parfi” deb imzo chekadigan bo`ldi . Ungacha ayrim she`rlariga “Chaqmoq”, “Orzumand”, g`azallariga “Parfiy” taxalluslarini qo`ygan. [19]

Rauf Parfining ilk she`rlaridan e`tiboran erk istagi va ozodlik ruhi, jamiyatdagi zulmga, ijtimoiy adolatsizlikka, nohaqlikka qarshi isyon g`oyalari yetakchilik qiladi.

*Chiroqni tinglagansiz, odamlar,
Qarshisida egib turing bosh,
Sizni kuylar u tongga qadar,
To navbatni olguncha quyosh,
Chiroqni tinglagansiz, odamlar.*

Ramzli obrazlarga yuklangan mazmunni o`qish unchalik qiyin emas. Tun – mustamlaka zulmatiga cho`mgan jamiyat, chiroq – odamlar ong-u tafakkuriga fikr yorug`ligini eltishga uringan shoir. Chiroq faqat so`ylayotgani yo`q. U hasratga botib kuylayapti.[22]

Rauf Parfi XX asr o`zbek poeziyasida fikr bilan kechinmaning sintezini badiiy san`at darajasiga ko`targan, sof tuyg`uning tabiiy oqimini, qabariq majoziy ifodasini omuxtalashtirgan betakror uslub yaratdi. Rauf Parfining “Vatan haqida Bernd Iyetshga maktubim”, “Tangri sog`inchi”, “Sunbula”, “Qora devor” asarlarini olasizmi, Vetnam urushi haqidagi she`rlarinimi, tanka, xokku – uchliklarinimi, ularning barchasida adolatsizlikka, haqsizlikka nisbatan nafrat, g`azab tuyg`ulari limmo-limdir.[13]

Rauf Parfi zamondoshlari xotirlashicha, darveshvash, o`ta sofdil inson bo`lgan. U o`zi yashayotgan zamon bilan suv va olovdek munosabatda bo`lgan. Rauf Parfi o`n to`rt kunlik oyday she`riyat osmonini yoritib yurgan yillari O`zbekiston Lenin komsomoli mukofotining laureati bo`lmagan shoir-yozuvchi qolmadi hisob. Shunda soddadil muxlislardan biri: “Rauf aka, nega siz komsomol mukofotining laureati emassiz?” deb so`raydi. Ustoz javob qiladi: “Axir kimdir laureat bo`lmasligi ham kerak-ku! O`sha odam menman!”.

Rauf Parfi ko`p yillar ilgari bir she`rida hazil aralash “Shoirlarga buyurtmalar ko`p bo`ladi, ammo shoir nuqul o`zi haqida yozib keladi” degan edi. Balki shuning uchun bo`lsa kerak, shoirning kitoblaridagi nafaqat har bir satr, hatto har bir so`z: “Men Rauf Parfi!” deb turadi. Ammo “Kommunistlar gullatmish, bu ozod Osiyoni!” degan satrlarning kallasiga mushtlasangiz ham ular hech qachon “Men Rauf Parfi!” demaydi. Hamma gap shunda. Buni qarangki, yozuvchilar uyushmasining katta minbaridan bu mashhur qo`shiqning so`zlari o`qilganda Rauf

Parfi ham orqaroqdagi qatorlarning birida o'tirgan ekan. Shu zahoti yonida o'tirgan odamga eshitganini quyidagi tahrir bilan o'qib bergan: "Kommunistlar bulg'atmish, bu go'zal Osiyoni!". Shoirdan shoirning, ayniqsa, Rauf Parfining farqi shu tariqa bilinib qoladi.

Biz bu to'rt kunlik dunyoda uyimizni, mashinamizni bezashga zo'r beramiz. Rauf Parfi esa yuragiga naqsh berdi. Shuning uchun shoir bitgan har bir so'z javohirga aylandi. Uning har bir kitobi mening ko'zimga javohir to'la sandiqqa o'xshab ko'rinadi.[31] O'tgan asrning 60-70-yillari o'zbek she'riyati uchun eng muzayyan palla bo'ldi. Bu hodisaning hayotbaxsh omillarini bugungi kun adabiyotshunosligi chuqur o'rganishi kerak. Zero, o'sha davrda Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Omon Matjon, Halima Xudoyberdiyevalar o'zbek she'riyati maydonida bo'y ko'rsatdilar. Ana shular qatorida Rauf Parfining o'rni alohida edi. Taniqli shoir Mirpo'lat Mirzo "Rauf Parfi davrimizning yagona daho shoiri" badiasida shoirni shunday eslaydi: "Rauf akaning yana bir fazilati o'qigan kitoblarini do'stlariga sovg'a qilishni yaxshi ko'rardilar. (Bu chindan ham noyob fazilatmi?) Jahon mumtoz shoirlarining she'riy to'plamlarini hotamtoylik bilan hadya qilib yuboraverardilar! O'zida bunday jasorat bo'lmaganlar hamisha uning bu himmatidan lol qolardi. Lekin o'sha lol qoluvchi kitobparastlar to'plagan kitoblarini o'qirdilarmi-yo'qmi – bu, albatta, bizga qorong'i. Lekin Rauf aka hadya qilgan kitoblarini allaqachon ko'ngliga jo qilgan bo'lardi. Shu boisdan ham uning she'riyatida turli xil uslublarni uchratamiz. U o'z ijodiga sarbastni, yapon she'riyati uslublarini, sonetni dadil olib kirgan shoir edi. Kunlardan-bir kuni bolalar shoiri Safar Barno, yozuvchi Zohir A'lamlar bilan Rauf aka yashaydigan xonadonga (umri davomida bunday xonadonlarm – oila go'shasi uning uchun bittagina bo'lmadi) uni yo'qlab borgandik. Uy bekasi bizni lutf bilan kutib oldi. Darhol dasturxon tuzaldi. Bu asnoda uy sohibasi Rauf akani ham mayda-chuyda yumushlar uchun bir necha bor bezovta qildi: bolani ushlab turing, dedi, mehmonlarga choy quyib bering, dedi... Bildikki, Rauf aka anchadan buyon uyga qamalib qolgan. Mavridi kelganda Zohir aka tagdor hamdardlik bilan so'radi: — Rauf, ahvollaring qalay o'zi?..

— Shu-shu-shu... – dedi tabassumini lab uchida tutib Rauf aka. Bu uning «Nima qilay – chorasizman!...» degani edi. Bir payt uy sohibasi oshxonada o‘ralishayotgan damda Rauf aka daf‘atan yorildi: «Amallab meni bu yerdan olib chiqib ketinglar!» U deyarli mo‘ltirab boqdi. Uning «dardini uqqan» do‘stlar – bir nimani bahona qilib, Rauf akani ham tashqariga chorladik. «Tezda qaytish» sharti bilan uy sohibasidan ruxsat tegdi. Rauf aka biz bilan tashqariga chiqarkan, zina yo‘lagida xonadoni eshigiga o‘girildi-da, uyiga qarab: «Qafasdan chiqqan qush qaytib kelurmu!...» – deb xitob qildi. Uning bu «xitobidan» hammamiz gurros kuldik. Albatta, buni biz hazil deb o‘ylagandik. Yo‘q, hazil emas ekan. Rauf aka shu ketganicha uch-to‘rt oy yo‘q bo‘lib ketdi. Keyin bilsak, umuman, shahardan bosh olib chiqib ketgan ekan...”.[28] Rauf Parfi ruhi hech qanday tutqunlikka dosh berolmaydigan qush kabi bo‘lgan. Uning zamondoshlari doimo yaxshilik qilib yuruvchi, ortiqcha mol-dunyoga qiziqmaydigan , shuhratparastlik begona bo‘lgan shoir ekanligini ko‘p maqolalarida ta’kidlashadi. Rauf Parfi ijod olamiga qadam qo‘ygan davr sovet tuzumining “gullab – yashnab” hukm surayotgan vaqtiga to‘g‘ri kelgan. Turkistonning haqiqiy ijodkor farzandlaridan biri bo‘lmish haqparvar shoir esa o‘zi bunday nohaqliklardan uzoqda tutib ijod qilolmaydi. Shoir doimo kinoya , pichinglar bilan insonlar orasida ham o‘z fikrlarining g‘ayriodatiy ma’nolarga boyligi bois ajralib turgan. Aynan shunday mardonavor haqiqatlar uchun, insonlarga mavjud jamiyat tuzumi sharoitida bunday achchiq, “keraksiz” gaplarni gapirish “tilini tiyolmaslikka” kirgan va she’rlarda ko‘rsatish esa ijodkorning boshiga ancha-muncha balolarni nafaqat ijodkorning, balki uning atrofida gilar ham bu balolardan bebahra qoldirilmaydigan zamon edi. Shoirning ko‘plab kitoblari nashr qilinmay qo‘yilgan. Aynan uning eng katta kitobi bo‘lgan “Sabr daraxti” to‘plami ham bosmaxonalarda to‘rt yil to‘xtagan. Rauf Parfining “Qirim xayollari” turkumida shoirning “tilini hech qachon tiyib bo‘lmasligi”ning guvohi bo‘lamiz. “Oddiy kasrlar” she’rida insoniyatning “ko‘r ichak” yarasini davolaydigan bir buyuk jarrohning kerakligini Leninning mamlakatlar tepasiga “xaloskor” tarzda kelganiga qiyoslaydi. Ammo bu bilan muammo tugagan yoki tugamaganini aytmaydi-yu , shunday satrlar keltiradi: “Lekin hali og‘riydi ipak

bilan tikilgan yerlar”. Nashriy manbalar bu she’rning ba’zi o`rinlarini almashtirib bosishadi.

Vatanidan judo bo`lgan xalq.

Stalinni asragan zamon...holatidagi “Stalinni” so`zi “yovuzlarni” so`ziga almashtirilgan.[38]

“Bog`chasaroy fontani” she’rining nomlanishini filologiya fanlari nomzodi Olim Oltinbekov shoir o`zining poetik maqsadini yashirish uchun shunday qilganligini va urush paytida o`z farzandlaridan judo bo`lib yig`layotgan ona Vatan timsolini yaratgan, deb talqin qiladi. Aynan shu she’rning sovet nashrlaridan tushib qolgan, tog`rirog`I, tushirib qoldirilgan bandlar aks etgan qo`lyozma variantlarini ham to`la shaklda tiklashadi. Vatanning musibatlarini ko`rish va ko`rsatish uchun ilohiy iste’dod bilan dunyoga kelgan shoir Rauf Parfi har bir satri bilan kuyunib yashaydi. Shoirning atrofida u bilan birga xalq uchun jon koyitadigan safdoshlari ko`p bo`lgan. Turkumga kirgan “Hijratda ona allasi” she’ri sarlavhasidan keyin “1944” va “Haydar Usmonga” degan bitiklar bo`lgan.[38] Bu kishining kimligi haqida esa N.Rahimjonov “Sakina”ning izohlarida shunday ma’lumot beradi: “Taniqli Haydar Osmon o`g`li Qrim viloyatining Beshqurt-Voqif qishlog`ida tug`ilgan. 1960-65-yilning boshlarida ToshDUning filologiya fakulteti jurnalistika bo`limida tahsil oladi. O`qishga qatnash qulayligi boisidan bo`lsa kerak, Rauf Parfi kursdosh birodari Haydar Osmon bilan birga Eski shaharning Qoratut, Sebzor mahallarida ijarada ham yashashgan”[20].

Rauf Parfi ikkinchi jahon urushi va undan keyingi yillardagi xalqning turmush tarzi haqida haqiqatlarni yozgan. Ochlik, o`lim, notinchlik, kasalliklardan ezilgan xalq irodasi nurab borayotgan edi. Yuqorida keltirilgan she’rdagi kabi urushdan 10-15 yil o`tib ham xalqning yarasi tuzalib qolmagan yoki tuzatilmagan. Tog`ay Murodning “Bu dunyoda o`lib bo`lmaydi” asarida tasvirlangan och ona va qo`lidagi och go`dagining ahvoli go`yo qrimlik ayollar taqdiri sifatida shoirning turkum she’rlariga ko`chganday. Turkumga mansub she’rlarning o`zgartirilgan, qisqartirilgan variantlari shuni ko`rsatadiki, o`z vaqtida sovet senzurasiga uchragan. Mazmun Rauf Parfining hali talabalik paytidayoq sovet mafkurasiga va

uning dohiylariga qanday munosabatda bo`lganligidan dalolatdir. “Bog`chasaroy fontani” she`ridagi mana bu satrlarlardan shoirning adolatga qanchalar tashna ekanligini ko`ramiz:

Ayting menga qayda adolat,

Qayda , ayting, insoniy huquq.

Bu ne holdir, qandayin holat,

Qrim boru, qrimliklar yo`q.[19]

Quvilgan qrimlilar mavzusi esa o`zbek she`riyatida Rauf Parfi tomonidan boshlab berilgan va keyinchalik boshqa shoirlar ijodida ham namoyon bo`la boshlagan. Shoirning adolat, erk, vatanparvarlik haqidagi g`oyalari “Tavba”, “Ayt, bulbul, bormidir ona maskaning” , Cho`lpon-u Qodiriylarga bag`ishlangan bag`ishlovlar va ko`plab she`rlarida, ayniqsa, “Adashgan ruh” dostonida o`z aksini topgan.

I.2 Rauf Parfi va Qodiriy

Rauf Parfi o`z zamonasining Qodiriysi edi. Haqiqiy shoirni uning zamonasi tarbiyalaydi. Zamona esa ikki xil ijodkorni yetishtiradi. Biri haqiqatni ayta oladigan “haqiqat orqasinda bosh ketsa, “ih” demaydigan” ijodkor bo`ladi, ikkinchisi zamonabop maddoh bo`lib yetishadi. Rauf Parfi O`zturk birinchilar safidagi ijodkor edi.

Ijodning sehrli dengizida suzuvchi va doimo asl gavharlarni qidiruvchi, ming to`fon-u bo`ronlarga dosh berib, “haqiqat” deya hayqiruvchi ijodkor Rauf Parfining har bir satridan ham dunyoning kimlardir jim qolib aytolmay ketgan dardlarini, kimlarningdir “haqiqat”larini topishimiz mumkin. Rauf Parfi doimo o`lim haqiqatini san`at bilan bog`lay olgan va san`at uchun o`lmoq uning haqiqati edi. Haqiqat yo`lida bo`lgan insongina Ollohni yuragida saqlaydi. Rauf Parfi u bilan bo`lgan bir suhbatda shunday degan edi: “Aslida hammaning yo`li bitta – Ollohni anglash”. [27]

Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon kabi ijodkorlarimiz mana shu yo'ldan borishgan. Rauf Parfi ham Qodiriy bilan bir xil fikrda, ya'ni u ham "Haqiqat yo'lida bosh ketsa "ih" deydirg'an yigitlardan emas". Qodiriyning "Ahvolimiz" g'azalida yurtning ahvoli bayon etiladi. Agar bundan keyin ham shu tarzda yashalsa, bir-birimizni otish darajasigacha borajagimiz aytiladi:

Ko'r bizim ahvolimiz g'aflatda qanday yotamiz,

Joyi kelgan chog'ida vijdonni pulga sotamiz.

Rauf Parfining Qodiriy she'riga yozilgan muxammasi shunday boshlanadi:

Yil o'tub ,yillar o'tub tobora loyga botamiz,

Iblisning suprasida vahdat mayini totamiz,

Onomiz balki gumroh, balki so'qirdir otamiz,

Ko'r bizim ahvolimiz g'aflatda qanday yotamiz,

Joyi kelgan chog'ida vijdonni pulga sotamiz.

G'azalda bizga ona va ota bo'lgan Vatan obrazini ko'ramiz. Keyingi bandda mana shu obraz o'z nomi bilan kirib keladi:

Bizga or bo'ldi nahot, yorab, Vatanni kuylamak...

Qodiriyning so'nggi baytdagi fikrlarini Rauf Parfi shunday to'ldiradi:

Aqrabolar – ko'z ochiq , dunyoyi sun foniy, biling,

El uchun, Alloh uchun, jonni tiling, tanni tiling,

Kelingiz , ul kun o'tdi, qullik , asirlikni siling,

Kelingiz yoshlar, ziyolilar, bu kun g'ayrat qiling ,

Uxlaganlarni agar Qodir esak uyg'otamiz.

Qodiriy millat g'amini yeb yashagan ijodkordir, u har bir satrida, har bir so'zida xalqni uyg'oqlikka chorlaydi. Rauf Parfi yashagan davr ham Qodiriy davridagidek ahvol hanuz davom etayotgandi. Garchand, millat yaxshigina savod chiqargan bo'lsa-da, hali o'z haqini to'la talab qila oladigan darajada emas edi. Rauf Parfi "Qodir" day ijodkor bo'la oldi. Abdulla Oripov, Erkin Vohidov singari ijodkorlar shoirning zamondoshlaridir. Ular ijod qilgan siqiy muhitda rost so'zni aytish hamma shoirning ham qo'lidan kelavermas edi. Shoirning butun hayoti ismiga munosib kechgan. Uning asl ismi Abdurauf bo'lgan. Ammo

she'rlarida Rauf deb qo'llaydi. Vafo Fayzulloh ham shoir ismini to'liq qo'llamasligiga daxriy tuzumning tazyiqi yo'l qo'ymaganligini ta'kidlaydi. Qodiriy haqiqatni aytgani uchun tahdidlar-u ta'qiblar ostida qolgan edi. Rauf Parfi ham soxta dohiylarni alqashdan bosh tortgan haqiqatgo'ylardan edi. U Toshkent davlat dorulfununining filologiya fakulteti jurnalistika bo'limida o'qigan. Ammo, soxta fan markscha-lenincha falsafa asoslaridan imtihon topshirishni istamagani uchun diplom ololmagan.[19] Rauf Parfining ko'pchilikdan farqi ham shu ediki, o'z davrida anglagan haqiqatlaridan doimiy zug'umlarga qaramay oxirigacha ko'z yummasdi, nafsining qutqusiga uchmasdi.

Shoir bir she'rida yozgan edi:

Nechun iymonini sotib yashaydir,

Nechun qulligidan bexabar har qul,

Nechun zulm yashar, zulm oshaydir?!

Haqsiz olomonning tirikligi shul.

A.Qodiriy esa xuddi shunday iymonini sotib, zulm ichra qulligidan bexabar yashovchi xalqni "Fikr aylagil"[16] she'rida quyidagicha tasvirlaydi:

Qildilar bir-biriga dushmanlikni barcha vaqt beibo,

Bir-birini aybini ochmoqqa kirishdilar bajo.

Tushsa pul qo'lig'a gar soatcha to'xtab turmagay,

Chunki nodonni qo'lida musht tufroqdir suman.

Qodiriy ham millatni uyg'onishga chorlagan edi va :

Kelingiz yoshlar, ziyolilar, bu kun g'ayrat qiling ,

Uxlaganlarni agar Qodir esak uyg'otamiz, degan.

Rauf Parfi ham shunday haqiqatlar uchun xalqning uyg'onishini tilab keskir tanqid yozadi:

Qachon uyg'onadir xaloskor daho?

Bir jahon quyoshga chulg'anib kelur!...

Jahon ganjiga shoh erur ajdaho... [19] yoki shoir:

Uyg'onmadi tog'lar , daryolar,

Uyg'onmadi bu qaro ..., deb yozadi.

Rauf Parfi shunchalar haqiqatparvar shoir ediki , uning yozganlarining hammasi ham o`z davrida bosilavermagan . A.Qodiriy ham: “Bizning topqanimiz achchiq-tiziqqa ketadi! deb kinoya qilib, maqolaning oxiriga “Mushtum”ning topqani turkistonliklarning tumshug`iga ketadi” tarzidagi, ya’ni uning yozganlari boshiga balo bo`lib yog`ilishini aytadi. Rauf Parfi ham:

Qirq yil she`r yozdim, Ey voh,bo`lmadi,

Rosa yigirma yil yeldim, yugurdim.

Ammo topilmadi biror mard shoir,

deya kinoya qiladi. Shoirning yozganlari doim ham hammaga ta’sir qilavermagan. Chunki xalqning fikrlari tuban edi. Shoirning jonkuyarligi ustidan kulganlarga murojaat qilib, oxiri shunday yozadi:

Yuzimni, og'zimni yopdi soqollar,

Maymunlar yig'ladi , kuldi shoqollar:

Sichqonlar yeb ketdi oxir she`rimni.

A.Qodiriy ham “Nima qayoqqa ketadir?” maqolasining oxiriga quyidagilarni yozib qo’yadi: “MUSHTUM” Yozg`anlaringizning hammasi ham havog`a ketadir! –, deb biz ham muhrimizni bosdiq”[16].

Qodiriy va Rauf Parfining ijodi maqsadi doimo haqiqatni kuylamoq, el ko`zini ochmoq edi, faqatgina davr oshgan sari masalalar o`zgargan bo`lishi mumkin xolos.

II BOB. RAUF PARFI SHE'RIYATINING MAVZULARI VA JANRIY O`ZIGA XOSLIKLARI

II.1. Rauf Parfi she'riyatining g`oyaviy manbalari

Rauf Parfi estetikasida san'atning, so`zning ma'rifiy tarbiyaviy roli, ahamiyati masalasi alohida o`rin tutadi. Shoir o`z davri she'riyatiga tamomila yangicha fikrlarni, yangi obrazlarni, yangi talqinlarni, yangi janrlarni olib kirdi. Bunday ishni udda qilish uchun esa juda katta g`oyaviy manbaga, keng bilim doirasiga ega bo`lish kerak bo`ladi. Rauf Parfi jahon she'riyati namoyondalari ijodidan juda yaxshi xabardor bo`lgan. U g`arbning buyuk ijodkorlari asarlarini tarjima qilgan. Tarjima qilgan shoirga esa asl na'munalardagi dunyoqarash, fikrlash va yo`nalish, uslub ta'sir qilmay qolmagan. Shoir Karlo Kladzening "Dengiz xayoli"(1972), Bayronning "Manfred"(1973), A.Salamatning "Oltin bolta", I. Noneshvilning "Shiddat"(1976), Aleksandr Dyumaning "Uch sarbz"(pyesa,1980), Nozim Hikmatning "Inson manzaralari"(1981), Tvardovskiyning "Zaytun novdasi"(1981), "Xotira huquqi"(1985), "Uyg`ur shoirlari"(1986) , "Ozod inson qo`shig`i" , Usaroyanning "Hoy, kim bor?" asarlarini hamda B.Brext, P.Neruda, G. Emin, O.Vatsietis kabi qardosh va jahon adabiyoti namoyondalari ijodlaridan tarjima qilgan[13]. Aynan shuning uchun ham g`arb adabiyoti nasimlari shoir ijodida boshqalarnikidan ko`ra ko`proq essa kerak. Shoirning tabiati san'atning faqat adabiyot olami orqaligina emas, balki haykaltaroshlik-u rassomlikkka, musiqaga o`xshash barcha san'at turlariga oshufta edi. Shoirning Van Gogga bag`ishlangan sonetida o`zining qismatini unikiga qiyoslaganining guvohi bo`lamiz. Xurshid Davron, musavvir Shuhrat Abdurashidov, Rauf Parfi suhbatlashib turganida Rauf Parfi shunday degan ekanlar: "Verlen musavvir, Van Gog shoir, men esam kompozitor bo`lishim kerak

edi aslida”. Rauf Parfi bu ikki ijodkorga o`zini qismatdosh deb bilgan, bu she’rlarida o`z iztirobini aks etgan deb o`ylayman.[37]

Rauf Parfining bir qator shoirlarga yozgan bag`ishlov she’rlaridan ham jahon adabiyotiga xos bo`lgan his-tuyg`ular shaklining ichiga kirib borganligining guvohi bo`lamiz. Masalan, “Van Gog”, “Bayronning so`nggi safari”, “Pablo Neruda o`limiga”, “Nozimning sadosi”, kabilar. Bundan tashqari xokku janrida yozilgan “Tuyg`ular” jamlanmasi o`zbek she’riyatida yangi shakl va yangi ma’nolarni aks ettirgan. Rauf Parfi Nozim Hikmatning o`limiga bag`ishlab yozgan she’rida shunday degan:

*Qoldi Nozim sadosi,
sadoning aks sadosi.
Sadoga o`ralashib borar tobora
Bu dunyo.
Sado kengliklari teran boqar menga
Nozim Hikmat ko`zlari ila[23].*

Nozim Hikmat she’rlaridagi asosiy ma’noga e’tibor bersak, ozodlik, erk g`oyalari ustunlik qiladi. Nozim Hikmat ham Turkiya xalqining ruhini uyg`otishga intilgan shoir edi. “Meni yerga ko`mmang, meni o`zimga ko`ming” satrlaridan erk shoirning yuragida ekanligini bildiradi. Nozim Hikmat ham “Qirq haromilar asiri” she’ri Turkiyaning mustamlakachilik kishanlariga tushayotganiga qarshi yozilgani uchun inglizlar va sulton saroyi tomonidan ta’qib qilingan. “Yigirmanchi asr haqida” she’rida ham “Asrim baxtsiz, asrim yuzimni qizartirar” deya zamonning erksizligiga ishora qiladi.

Rauf Parfi ustozi Abdurahmon Vodiliy timsolida, yozuvchi-shoir odam favqulodda bir hodisa ekan, deb bildi. U aksar, ko’pchilik ko’ra olmagan, anglamagan hayot va jamiyat hodisalarini o’z nigohi va nuqtai nazari bilan tushuntira bilishida, boshqalarning ham qiziqishlari, manfaatlari mujassamlashgan edi. Sharq va G’arb klassikasining nodir asarlari (“Biblioteka poeta” turkumidagi) ruhini vujudiga singdirish, Abdurahmon Vodiliy asarlari tahsili yosh Raufning ko’nglida mudrab yotgan shoirlikni erta uyg’otib yubordi. U o’n to’rt-o’n besh

yoshlarida inglizning Bayroni taxlit lirik shoir bo'lib shakllangan, betakror obrazlarga asoslangan go'zal she'rlari ("Mart oqshomi" singari) ila o'zligini namoyon eta boshlagan edi.

Shoir talqiniga ko'ra, iymon-e'tiqod ilohiy nurning ko'ngilga joylangan shu'lasidir. Shu bois, uni haqni bilish va tanishdan xoli anglash mumkin emas. Bu borada, ustoz Abdurahmon Vodiliyning mulohazalariga tayanadi, o'z fikrini quvvatlantiradi: "Alloh taolo sizga bunday muazzam aqlu zakovatni kibrlanish, zulm qilish, zo'rlik bilan mol-mulk orttirish uchun bergani yo'q. Allohning birligini tanish, insonlarga mehr-oqibatli bo'lish, insonga fidoyi bo'lish uchun bergan. Unutmangki, bosgan har bir qadamingiz, olgan har bir nafasingiz allohning nazaridadir". Rauf Parfining alohida ta'kidlashiga ko'ra, xudosizlik iymonsizlik demakdir. So'z ruhni qayerdan oladi? Shoir so'zi ko'ngildan suv ichar ekan, yurakning tub-tubiga ekilgan iymon nuridan ruhlanadi, quvvatlanadi, qanotlanadi. Shu ma'noda, so'z bilan ruhni bir-biridan ayro holda anglash mumkin emas. So'zda ilohiylik bor. Alloh taolo bandasining tiliga o'z so'zini berish barobarida, ilohiylikni, ruhni ko'ngliga ekadi. Shu boisdan ham so'zlar quruq, yalang'och g'oyalarni ifodalashga bo'ysundirilgan, agitka-targ'ibot-tashviqot quroliga aylantirilgan paytlarda ruhiyatdan mahrum bo'ladi. Ilohilylikdan mosuvo so'z yolg'onga yuz tutadi. Yolg'onning esa hamisha yuzi shuvut. Ruhsiz, ta'sirsiz, qadsiz so'z qanoti sinib, oyoqlar ostiga yiqilib tushadi. Tuproqqa qorishadi, toptaladi. Zero, so'z –xudodandir, degan kalima bor muqaddas kitoblarda. So'z – ijodkor ruhiyatining ko'zgusidir. Ijodkorning shaxslik darajasini belgilovchi, ko'rsatuvchi ustuvor mezonidir.[29] Rauf Parfining diniy jihatdan mustahkam bilimlari ota-bobolari tomonidan ham o'tgan. Sharq she'riyatining asosiy falsafasi mohiyatini ilohiyot tashkil etadi. Rauf Parfi esa Navoiyni, Yassaviyni o'ziga pir deb bilgan. Shoir o'ziga ustoz deb bilagan ijodkorlar haqida No'mon Rahimjonov maqolasida shoirning qo'lyozmalaridagi quyidagi so'zlarni keltiradi: "Ustozlar haqida so'z ketganda talmovsirab, nima deyishimni bilmay qolaman, – deb yozadi Rauf Parfi. – Ko'z oldimda ularning purviqor siymolari gavdalanadi, men sho'rlik ularga shogirdlikka arzimastigimni aniq his qilaman. Lekin ustozlar haqida

gapirmaslik mumkin emasligini ham tushunaman. Men sayyohman, yo‘lovchiman, g‘avvosman. Siz anglagan, siz zabt etgan adabiyotga daxlim yo‘q; juda borsa adabiy sayyohman, – deyman qaltirab, qaqshab. Xayolan tiz cho‘kib, uzr so‘rayman. Bas, mening uchta pirim bor, ulardan ko‘mak madad tilanaman. Yassaviy pirim, Navoiy pirim, Thakur (Tagor) pirim. Menga qo‘l uzatgan ustozlarim bor – Abdurahmon Vodiliy, Asqad Muxtor, Shukrullo”. [29] Xuddi shunga yaqin fikrlar haqida gapirib filologiya fanlari nomzodi Olim Oltinbek Rauf Parfining R.Thakurga qanchalar yaqinligini izohlab beradi: “Ulug’ hind shoiri: “Men she’rlarimda birorta ham yolg’on aytganim yo‘q”, – degan bo‘lsa, o‘zbek shoiri: “Yolg’on – iste’dodning kushandasi. Yolg’on yozgan shoirning ruhi o‘ladi”, – degan edi. Demak, Thakur Rauf Parfiga vatanparvarlikdan tortib, to ijob tamoyillarigacha ustoz. Shoirimizning Thakur haqidagi birinchi she’ri 1973-yilda yozilgan. “Thakur va srabon yomg’iri” deb nomlangan ushbu sonetdan keyin u yana “Thakurga iqtibos” (1993), “Thakurning oxirgi she’ri” (2003) asarlarini ham yozdi. Umrining oxirida esa “Thakuriya” turkumi ustida ishlayotgani haqida xabar beradi. Adabiyotshunos N. Rahimjonovning ma’lumot berishicha: “Iymon asiri” majmuasiga “Magar kulfat komindadir” maqolasi so‘zboshi o‘rnida berilishi mo‘ljallangan. Robindranath Thakurning:

Magar kulfat komindadir ona yurt –

Jumla jahon, kayhon bo‘lsin xabardor.

satrlarini epigraf sifatida bermoqchi bo‘lgan”.⁴ Bularning barchasi Rauf Parfining “ulug’ hindi”ga ehtiromi namunalari edi”. [35]

Rauf Parfi u bilan bo‘lgan suhbatlarning birida Sharq adabiyotini G‘arb adabiyoti orqali anglab yurganini ta’kidlaydi. Rus adiblaridan Pushkin, Blok kabi ko‘plab ijodkorlar asarlarini ham ruhiy yaqinlik sababligina tarjima qilgan. Shoirning rus badiiyatini o‘qish-o‘rganishga bo‘lgan tashnaligi adiblaridan haq so‘zni aytish, hayot haqiqatlarini anglab yetish hamda ularning ifoda usullari va vositalarini tushunish ishtiyoqi edi. O‘ylab ko‘rsak, Navoiy, Tagor, Neruda (Rauf Parfi Pablo Nerudaning oltita she’rini tarjima qilgan edi), Hikmat, Blok, Pushkin,

⁴ Rauf Parfi. Sakina. – T.: “Muharrir”, 2013. 352-b.

Bayron va Rauf Parfini ularga xos boʻlgan ichki tugʻyonlar, haqiqatlar, oʻz yurtiga boʻlgan muhabbat birlashtirib qoʻyganligini anglaymiz. Rauf Parfi jadid adabiyoti vakillaridan ham ancha kuch olgan. U Choʻlponning erkchilik gʻoyalarini rovojlantirgan. Zero, ularning ham maqsadlari bir boʻlgan. Rauf Parfi “Eng uzoq yozilgan tarjimayi holim” sheʼrida ham quyidagi insonlarni aytib oʻtadi:

Dars: Alisher Navoiydan to Abdulla Orif.

Aleksandr Pushkindan to Viktor Sosnora.

Keyin

Men bilgan shoirlar.

Men bilgan achchiq-chuchuk besanoq saboq.

II .2. Shoir sheʼriyatining janriy xususiyatlari

Rauf Parfi ijodiy tajribasining oʻzbek poetik soʻz madaniyatidagi novatorligi shundan iboratki, u boy madaniy anʼanalardan voz kechmadi. Ularga tayanib oʻz bulogʻini ochishga, oʻz yoʻlini belgilashga erishdi. Koʻpchilik adabiyot ixlosmandlari shoirning sheʼrlariga toʻliq modern uslubning naʼmunalari sifatida qaraydi. Lekin Rauf Parfi ijodidagi gʻoyalar va badiiy obrazlar azaliy soʻz sanʼatimizdan yiroqlashmagan holda yozilgan. Modern yoki postmernizmga yozilgan, sentimentalizm oqimiga kirib ketuvchi ijod naʼmunalari ham koʻplikni tashkil etadi, ammo bu degani anʼanaviy uslubda umuman yozmagan degan xulosaga olib kelmaydi. Rauf Parfi mavjud turkiy sheʼr hijo tizimini oʻziga moslashtirdi, takomillashtirdi, boyitdi va oʻz navbatida rivojlantirishga erishdi. Mumtoz sheʼr madaniyatidagi, xalq ogʻzaki ijodidagi sheʼr tuzilishining uyquga ketgan shakllarini uygʻotdi. Rauf Parfining “Parfiy” taxallusi bilan gʻazallar yozgani maʼlum. U har bir janrda goʻzal badiiyat naʼmunalarini yarata oldi. Erkin sheʼr tuzilishi turkiy sheʼriyat uchun begona emasligi, qadimiy sheʼr madaniyatimiz tarixida mavjud ekanligini ijodiy tajribasi orqali tasdiqladi. Shoir sheʼrlarida XX asr xalqining orzu-armonlari, dard-alamlari, sevinch-u tashvishlari, qalb zarblarini aks ettirdi. Mana shu ruhni saqlab qolgan holda shaklni oʻzgartirdi

xolos. Jahon she'riyatiga xos bo'lgan janrlar: sonet, xokku, tanka, rondel (rondo), uchliklar shoir tufayli o'zbek adabiyotida ham o'z o'rnini ko'paytirdi. Bu janrlardan: xokku, rondel, tanka kabilarini faqatgina Rauf Parfi o'zbek she'riyatiga olib kirishni boshlagan, desak adashmaymiz. Rauf Parfining ana shu xizmatlari haqida shoir Mirpo'lat Mirzo shunday eslagan edi: "Zero, bir paytlar alloma adib Asqad Muxtor shoirning «Sabr daraxti» to'plamiga yozgan so'zboshisida: «...she'rlariga sarin musiqiylik bag'ishlay oladigan shoir og'ir mavzularga qo'l urganda sarbastga murojaat qilib, ba'zi shakliy shartliliklardan o'zini xoli qilib oladi... Sarbast uni negadir ko'pincha deklamatsiyaga sudrab ketadi», degan edi.

«Xokkular» esa she'riyatimizga tabiatan singishib ketmaganligi bilan (garchi shoir uni «Tuyg'ular» deb nomlagan esa-da), uning ijodida unchalik muvaffaqiyat qozonmadi. Ayni shu o'rinda bir narsani alohida ta'kidlash kerakki, Rauf Parfining ushbu «izlanish tajribalari» ko'p shoirlar uchun «yuqumli» bo'ldi va she'riyatda yuqorida ta'kidlaganimiz singari uslublar «urchib» ketdi. Bugungi kunda ular «modern she'riyat» degan nom ham oldi"[28]. Rauf Parfi ana shunday katta o'z dunyosini o'zbek she'riyatiga olib kirdi va butun dunyoga teng san'at qoldirdi o'zidan. Adabiyotshunos Nurboy Jabborov shoirlik va ijod haqida shunday degan edi: "Kichkina dunyoga uchishga, kundalik yovg'onga ko'nishga she'riyatning haqqi yo`q. U zaminning dardini osmoniy ruhda kuylamog`i kerak"[9]. Rauf Parfi ana shunday osmoniy shoirlardan biri edi. Shoirda tug`ma iste'dod, yurak, vatan sevgisi, iymon kabi eng kerak bo'lgan fazilatlar bor edi.

Rauf Parfi sonet janrida Barot Boyqobilov qatorida Usmon Nosirdan keyin eng samarali ijod qilgan ijodkordir. Shoir o'z tuyg'ulari, dardi, iztirobini sonet uslubida yozilgan she'rlarida teran va mukammal ifodalay oldi. Ana shu qirrasi bilan jahonning eng katta shoirlari ila bellasha oladigan mavqega ko'tarildi. Jumladan, «Ko'zimning g'orida parchinlangan ko'k» misrasi bilan boshlanuvchi sonetda shunday satrlar bor:

...Sen yolg'izsan bu dunyoda, sevgilim,

Cheksiz chidamimning sinchlari sindi.

Cho'nkaygan cho'qqidan so'rayman seni,

Qarigan bahordan seni so'rayman.

Topgil, deyman Mening Buyuk Sevgimni.

Yer tishlab so'rayman, so'ng bor ko'rayman,

Chaqinlar jimlikka chaqar jisingni.

Ko'kning sinig'iga seni o'rayman⁵.

Bu satrlar shoir she'riyatining hech qachon zavol bilmaydigan yuksak san'at darajasiga ko'tarila olganligiga dalolatdir.

Rauf Parfining sonnet janridagi she'rlari bilan tanishar ekanmiz, sonet janri o'zi dastlab qayerda paydo bo'lganligini, o'zbek she'riyatiga u qayerdan kirib kelganligi aniqlashimiz lozim.

Sonet – (ital. sonare – jaranglamoq so'zidan) o'n to'rt misradan iborat she'r shakli bo'lib, ko'pincha, a-b-b-a – a-b-b-a – v-v-g – d-g-d (boshqa xil variantlari ham bor) shaklida qofiyalanadi. Dastlab Italiyada paydo bo'lgan. Bu janrning mustaqil she'r turi sifatida shakllanishida Dante va Petrarkaning xizmatlari katta. Buyuk Britaniya adabiyotida V.Shekspir sonnet rivojiga katta hissa qo'shdi. She'riy shaklning bu turidan ayniqsa simvolist shoirlar keng foydalanganlar. Rus poeziyasida Jukovskiy, Pushkin, Delviglarning sonetlari mashhur[31]. Sonetlar nazariyasini boyitishda Bexerning xizmatlari kattadir. U sonetni badiiyatning eng yorqin dialektik ko'rinishlaridan biri deb atadi. Sonetning dastlabki to'rt misrasini u tezis sifatida katren, keyingi to'rtligini antitezis sifatida ikkinchi katren, so'nggi uchliklarni terset deb atadi. O'zbek adabiyotida sonet janrida ijod qilishni U.Nosir boshlagan bo'lsa, Barot Boyqobilov, Rauf Parfi bu tajribani yanada boyitdi[5]. Sonet janri qat'iy qoidalarga bo'ysungan shakl bo'lishiga qaramay unda tadrijiy taraqqiyotning inson shuuriga qilgan ta'sir kuchi tobora ortib borgan ma'lum. "Sonetda davr yashaydi, to'g'rirog'i davrlar". G'arb sonetshunosligi badiiy tajribalarni an'anaviy yo'sinda tashkil etib, ijtimoiy muammolarni ham ifodalab kelgan bo'lsa, o'zbek milliy sonetnavisligida ushbu masalalarni yanada kengroq miqyosda aks ettirishga intilish kuchayib bordi, ya'ni hayotning deyarli barcha muammolarini qamrab olish va tasvirlashga intilish sezildi. Sonetning an'anaviy

⁵ Rauf parfi. Turkiston ruhi. –T.: "Sharq".2013,258-bet

vazifasiga o'zgacha estetik yuk baxsh etildi. Uni favqulodda go'zal tashbehlar, yangicha timsollar bilan boyitishga harakat qilindi. Sonet asoschilaridan Petrarka badiiyati o'ziga xos bo'lib, unda tashbehlar, epitetlar ko'p qo'llanilgan. Lekin o'rta asrlarga kelib sonetda keskin dramatik jihatlar tasviri kuchaya bordi. Poeziyada qad ko'targan shaxsning hissiyot dialektikasi asosiy planga chiqarildi. Xuddi mana shu holatni Shekspir sonetlarida kuzatish mumkin. Shekspir sonetlarini va asarlarini Rauf Parfi tarjima qilganligi bois uning uslubi shoirga ham yuqqan bo'lishi tabiiy. Ammo shoirdagi iste'dod birlamchi xususiyat bo'lmaganda u buni uddalay olmas edi. Rauf Parfining uslub jihatlari ham shu yo'sinda shakllanib o'ziga xoslik kasb eta borgan. Rauf Parfi sonetlarida bag'ishlovlar ko'p uchraydi. Bir qancha shaxslar nomi sarlavhaga qo'yib yozilgan sonetlar buning isbotidir. Jahon adabiyotidan farqli jihati Rauf Parfi bu janrga faqat hissiyotni emas, balki siyosiy-ijtimoiy mavzularni ham olib kirdi. Uning "Yana men uyg'ondim, dovdirab turdim" deb boshlanuvchi sonetiga e'tibor bering:

*Yana men uyg'ondim, dovdirab turdim,
Ko'zimda tushimning qo'rqinch surati,
O'chirdim suvratni, falakka burdim,
Qani uning so'zi! Qani qudrati?!*

*Qani mening tilim tinglasa birov,
Baxtdan to'yib ketgan soqov olomon.
Oltindan kishani, kumushdan burov,
Bo'gzida olqish-olqish, omon-omon.*

*Nihoyat uyg'ondim, uyquda olam,
Ko'rpasin yirtib ingradi xotin.
Mendan bir to'g'ram non tiladi bolam.*

*Qandayin tugandi bu mahshar but un?
Men uyg'ondim. Salom-assalom.*

*Qaytib keldim , ey va'dasi yolg'on , Kun.*⁶

Misralar Turkistonning sovet tuzumi davridagi erksizligi vaqtidagi hodisalarga to'la. Uyg'onish – o'zini, erkini anglash edi. Shuncha olomonning ichida shoirning uyg'onishi va xalqni ham uyg'onishga da'vat qilayotganini sezish mumkin. Ammo "uyquda olam" so'zlari orqali shoir xalqning hamon uxlab yotganligini aytmoqda. Sovet tuzumi shunday ustomonlik bilan hayotni qo'lga olgan ediki, "olomon" baxtli sanardi o'zini. Lenin siyosati, kommunizm, jamoaviyliklarning barchasi "oltin kishan" va "kumush burov" edi. Xalq esa hamon "zarbdor ishchi", "respublika paxtakori" bo'lib "olqish-olqish", "omon-omon" qilib yuribdi. Ammo bu mehnatlarning hech biri unga nasib etmaydi. "Qayta qurish" davrini eslab ko'rsak ham Tog'ay Murod asarlarida ham xalqning och-nahor qolib ketganiga guvoh bo'lamiz. Bolasiga bir burda non topib berolmayotgan xotin tunda ko'rparasini yirtib ingranadi. "Kun" tuzum va'da qilgan yolg'onlar, "yorug' kunlar" obrazidir. Bu sonet janridagi she'rning qofiyalanish tizimi biz yuqorida keltirgan shakldan farq qiladi. Rauf Parfi bu shaklni o'zbek she'riyati madaniyatiga moslagan bo'lishi mumkin. Umuman olganda, bu janr fikrlarni erkin berish imkonini oshirganligi uchun, har bir shoir qofiya tizimini o'ziga moslashtirishi mumkin. Shoirning "Zangori og'ochman, hozir osaman" misralari bilan boshlanuvchi sonetida shoirning badiiy idroki istioralar shaklida namoyon bo'lgan. Sonetda zangori og'och, quyosh, qish, bahor, barg kabi istioralar qo'llanilgan. Ular murakkab assotsiativ poetik obrazlar talqinida muhim o'rin egallagan.

Zangori og'ochman. Hozir osaman,

Qayta tirilaman to'lib sehriga.

Ul Mehraning qanotini yozaman,

Dunyolarni to'ldiraman mehrga.

Rauf Parfi she'riyatida daraxt badiiy obrazi o'rnida ko'p hollarda asl turkiy og'och so'zi qo'llaniladi. Yuqoridagi misralarda kuzatilgandek, og'och-zangori shaklda, ya'ni lirik qahramon kechinmalari ifodasida shoirning ijod pallasi tasviri

⁶ Rauf parfi. Turkiston ruhi. –T.: "Sharq".2013,261-bet

o'rin olgan. Ijod pallasi holati yashnagan yashil daraxtga mengzalgan. Yashil daraxt haqida so'z borayotganda shoir assotsiativ holatni vujudga keltiradi. "Hozir osaman" jumlasini o'z-o'zidan savol tug'diradi. Lirik qahramon daraxt shoxlariga nimani osmoqchi va bu holat qay ma'noda? Ayonlashadiki, "Zangori og'och"da lirik qahramon o'z mevalarini paydo qilmoqchi. Ana shu mevalarda u qaytadan jonlanadi. Mevalar esa pishib-yetilishi uchun quyoshni – Mehrani chorlashadi. Mehra esa mevalarni larzonlashtiradi. Poetik mushohada shu tariqa ijod mahsuliga aylanadi. Sonetning ikkinchi katrenida lirik qahramon kayfiyati fojiaiy holat chizgilarida namoyon bo'ladi. "Qish" istiorasi "boshida azaliy oqtosh", "Qonli bulutlarga burkanib qotgan" kabi tashbehlar tasavvurimizda insonning ayozli, musibatli holatlarini esga soladi. "Bahor" istiorasiga "muzlagan otash", "zulmatning jizg'anak tonglari" kabi tashbehlari uyqash kelayapti. Bu esa inson umrining bahori ham qonuniyatlarga asoslanishini anglatadi. Sonetning ushbu katreni kulminatsion holat hisoblanadi. Ijodkor oddiy insondan farqli o'laroq har bir manzarada o'zgacha ma'no uqa oladi. Xususan, fasllar tavsifida ham teran nigohi orqali o'ylarga toldiradigan manzaralar chiziladi. Sonetning terset qismida lirik qahramon ijodkor sifatida o'zligini, individual jihatlarini barg, xalq, olomon, shoir, shoh kabi poetik shakllarga beradi:

*Abadiy koinot birla qolaman,
O'lsam chirqiraydi ovozim tanda,
Eng yangroq yulduzni uzib olaman.*

*Ezilgan, xo'rlangan bargman tubanda,
Yolg'iz, o'zim-xalqman, o'zim olomon,
Men shoirman axir, shohman, ey, banda.*

Eng yangroq yulduzni uzib olishi esa, ijod osmonida porlayotgan yulduzga egalik qilish istagi, bu – manguylikka ishora. Barg badiiy obrazida "ezilgan", "xo'rlangan" tashbehlarining qo'llanilishi ijodkor xoksorligiga ishora. Bu holat sonetning yechimi sanaladi. Shoir o'zligini topganda, "o'z men"iga ega bo'lganida esa o'z olamining "shoh"i darajasiga ko'tariladi. Ko'rinadiki, asl lirik asar "Tilsiz

sezigilarga soʻz va obraz beradi, ularga alohida umr bagʻishlaydi”. Rauf Parfi sonetlari koʻproq assotsiativ tafakkur hosilasi sifatida yuzaga kelgan. Assotsiatsiyalar sonetlarda metaforalar qoʻllash, ramz-obrazilarga murojaat, kontrast usullardan foydalanish hisobiga vujudga keladi. Shoir sonetlarida jiddiy muammo qoʻyiladi, kechinma assotsiativ fikrlash tarzi orqali tavsiflanadi. Falsafiy yoʻnalishdagi sonetlarda komil inson rozlari, inson erki, millat taqdiriga qaygʻurish, shoirning oʻziga xos olami, Vatan muqaddasligi, sevgi iztiroblari va hijron dardlari asosiy mavzu sanaladi[32].

Rauf Parfi – “Yoʻqlik”dagi “Borlik” shoiri. “Yoʻqlar”ni ham oʻz sheʼrlarida bor qiluvchi uygʻotuvchi shoir. “Moziyga qarab ish koʻrmoq xayrlidir “ * deb moziyni ham bugunning oʻzida akslantiruvchi shoir. Rauf Parfi ijodida sonet janrining yuksak naʼmunalarini koʻrishimiz mumkin. Koʻpincha ichki his-tuygʻularni, ruhiyatni tasvirlovchi shoirning sonetlariga eʼtibor bersak, ularning markazida qaysidir buyuk shaxslar obazi yoxud asarlardagi bosh qahramonlar turganini koʻramiz. Shoirning “Hamlet” sonetida aynan shu nomning sheʼrga berilganini va sheʼrda ham Hamlet xarakteriga mos belgilar namoyon boʻladi.

Faqat vijdon bilan oʻrtanar Hamlet,

Doniyo zindonga qarab turar lol.

Biz ham shu sahnaga tikilamiz tek,

Shundayin oʻrtaydi qadimiy savol.

Rauf Parfining bagʻishlov sonetlari ham bor. Masalan, uning “Ona Turkiston” nomi ostidagi uchta soneti Abdulla Qodiriyga bagʻishlov tarzida yozilgan. Chunki shoir “Ona Turkiston” “Ona Turkiston” boʻlgunicha Qodiriyning zahmatlari ancha boʻlganini oʻz his-tuygʻularida aks ettiradi. Bu nom ostidagi birinchi sonetning tugashida Qodiriyning sigʻdirmagan Vatan obrazi gʻoyani tashish uchun xizmat qiladi

Nahot farzandiga – oʻziga gʻanim,

Oʻzi yuragimga jo boʻldi, ammo

Nechun sigʻdirmadi, nechun Vatanim?!

Uchala sonetda voqealar, hissiyotlar tadrijiy bayon qilinadi. Dastlabkisi savol bilan tugagan bo'lsa, ikkinchi sonetning boshidan oxirigacha yuragida alamlari junbushga kelgan lirik qahramon (u ham Vatanning jonkuyar farzandi) qasos o'tida yonadi. Sonetning markazida ham "Qasos" obrazi turadi.

Yo`q farmon kutarman, eng so`nggi farmon,

**A. Qodiriy "Otkan kunlar"*

Shaklanib qararman qalqqan quyoshga,

Baribir, qasos deb yonarman hamon

Uchinchi sonetda vatanning manguligi uchun bu umr (Qodiriy) behuda qurbon bo'lmaganini anglab yetadi. Aslida ular uchun ham eng katta Baxt –"kuyib kuylamoq haqqi" ekanligini tushunib yetadi.

Ey mening zahmatkash , ey qutlug` xalqim,

Bergil, faqat kuyib kuylamoq haqqin.

Ortiq mas`ul etar topilgan bu Baxt.

Rauf Parfining markazida shaxslar obrazi turadigan sonetlarini mazmuniga ko'ra ikki guruhga ajratish mumkin:

1. Bag'ishlov tarzida yozilgan va Rauf Parfining his-tuyg'ulari aks etgan sonetlar: "Hamlet"(Rauf Parfini Shekspir bilan bog'laydigan yana bir rishta uning sonetlari bilan bog'liq. Dunyo sonetchiligida ikkita yo'l bor: biri Petrarka yo'li (klassik sonet), ikkinchisi Shekspir yo'li (erkin sonet). R. Parfi sonetchilikda Shekspir yo'lini tutdi, o'sha yo'lda o'zbek sonetchiligini yangi bosqichga ko'tardi[36]), "Ona Turkiston" (*Qodiriyga bag'ishlov*), "Bitiktosh" (*Azizxon Qayumga bag'ishlov*), "Tagor va Srabon yomg'irlari" (*Tagor haqida*), "Abdulhamid Sulaymon Cho'lpon", "Betxoven", "Pablo Neruda o'limiga", "Eduard Veydenbaum".⁷

2.Sarlavhasi bevosita she'r bag'ishlangan shaxs ismi bilan atalib , o'sha shaxsning his-tuyg'ulari aks etgan sonetlar: "Van Gog", "Aleksandr Blok", "Siyovush faryodi", "Abdurauf Fitrat", "Chingiz Aytmatov", "Bayronning so'nggi

⁷ Nomlari keltirilgan she'rlar Rauf Parfining "Turkiston ruhi" saylanmasidan olindi.

safari” (Rauf Parfining Bayron shaxsiyati va she’riyatiga ruhiy yaqinligi uning “Bayronning so’ngi safari” she’rida ham ko’ringan. Ushbu safar o’z davrida ham jahon adabiy jamoatchiligining e’tiborini tortgan edi. Bu haqda V. Skott o’zining “Lord Bayron o’limi”, V. Gyugo “Lord Bayron haqida” maqolalarini, A. Pushkin “Dengizga” she’rini, shuningdek, V.Kyuxelbeker, K.Rileev, D.Venevitinov kabi shoirlar ham she’rlar yozishgan. Bularning barchasi shoir vafot etgan – 1824 yilda yozilgan edi. Oradan 152 yil o’tib (1976-yil), o’zbek shoiri Rauf Parfi ham ushbu mavzuga murojaat qildi. 1823-yilda Gretsiyada milliy-ozodlik harakati boshlanib ketgan edi. Qadimgi yunon madaniyatining ashaddiy muxlisi bo’lgan Bayron ushbu kurashda ishtirok etishni o’zining ham insoniy, ham shoirlik burchi deb bildi. 1824-yil 19-aprelda o’limi oldidan u shunday degan edi: “Men unga (Gretsiyaga – O.O.) vaqtimni, mol-mulkimni, sog’lig’imni berdim – bundan ortig’ini qilishim mumkinmi? Endi esa unga hayotimni beraman”. Rauf Parfi qalbini o’ziga rom etgan tuyg’u – bu Bayronning milliy-ozodlik harakatiga ishtirok etishi edi[36]).

Shoirning “Pablo Nerudaning o’limiga” sonetida Nerudaning qismati o’tkir hissiyot tasviri orqali ochib beriladi. “She’rda Rauf Parfi uni “Chilining oppoq tongi”, “Ozodlikning so’ngsiz osmoni”, hatto, “Ozodlik osmonining quyoshi” degan so’zlar bilan ta’riflaydi. Afsus, uni o’ldirdilar: “Ufqning bo’yniga sirtmoq – dor tashlab”, “o’ldirdilar qora mash’al tutgan qora shaytanat”[35].

Qo’llariga qaytadan qora mash’al olgan

mash’um shaytanat –

Zulmatliklar Chilining oppoq tongini

Chil-chil sindirdilar.

Qonli sanjoq ildilar, Pablo.

Yetim qilmoq bo’ldilar ozodlikni

Faqat.

Yana o’zlarini yetim qildilar, Pablo.

Bu sonetlarning ko’pchiligi o’ziga uchtdan qismni birlashtiradi.” Abdurauf Fitrat” senetida turkum uchun Fitratning

Nega chulg`ab oldi buncha tikonlar ,?

Nega chiqdi yuragingdan bu qonlar?

misralari epigraf qilib olinadi. She`rdagi asosiy g`oyani shoir ramzlarga yuklaydi. Rauf Parfiona uslubda yana qora rang butun Turkiston halokatining qay darajada ekanligini anglatib turadi. Birinchi sonetning tugashida :

Riyolar, rishvatlar ... Zaharli havo.

Azon tovushini tinglayman og`ir.

Turkiston. Qora tun. Shamol va yomg`ir.

Bu Fitratning o`y-xayollari, Fitratning og`ir tasavvuri edi. Ikkinchi sonetning boshlanishi ham aynan shu rang bilan ifodalanadi:

Aytadir oy dardin bulut qo`ynida,

Bulutlar hurpaygan, na-da qoradir.

Rauf Parfi shaxs tasviridagi sonetlarining ko`pchiligida yurti uchun qayg`urgan, fidoiy shoir, yozuvchilarni qalamga oladi. Bu faqatgina Turkiston shoirlari emas, boshqa xalqlarning jonkuyarlarini ham tasvirlagan. Rossiyaning buyuk yozuvchilaridan bo`lmish Aleksandr Blokning qalbini tirnagan fojealar ham bayon etiladi. Rauf Parfi bu rus shoiri ijodi bilan juda erta, o`smirlik chog`idanoq tanishgan va 16 yoshida she`rlarini tarjima qila boshlagan[34]. Yillar o`tib shoirning Blokka bo`lgan munosabati “Aleksandr Blok” sonetida aks etadi.

Qora bulutlarni o`ynar osmon.

Olis yulduzlarning sirli shu`lasi.

Tumonli sohildan undar begumon

Bu so`lg`in shamlarning ignalik sasi.

Blok she`riyati va Rauf Parfi ijodida ruhiyat yaqinligi, fikr birligi bor. Taniqli shoira Xosiyat Rustamova: “Agar mana shu ruhiy yaqinlik bo`lmasa bir shoir ikkinchi shoirning she`rini mukammal tarjima qilolmaydi”, – degan edilar. Adolatni alqab, erksizlikka a`za ochuvchi bu shoirlarni ham shu mushtaraklik birlashtirgan bo`lsa ajab emas. Blokning quyidagi she`riga e`tibor bersak , bunday satrlarning Rauf Parfida ham bong urishini sezamiz:

Och, xasta erksizlik ochsa gar quchoq,

Ayyom ayyom emas, yil ham yil emas.

Qachon tuga boshlar dalalar boshoq,

Qachon xo`rlangan xalq oladi nafas.(A.Blok)[34]

Rauf Parfi niderland musavviri Vinsent Van Gog bilan ham juda yaqin ruhiy aloqada bo`lgan. Vinsent faqat umrining so`nggi yillaridagina ijodi haqida iliq fikrlar eshita boshlaydi. Umri davomida har bir chaqani sanab hayot kechirgan musavvir ijodi bugungi kunda eng qimmat auksionlarda sotiladigan asarlar qatorida turadi. Musavvir ilojsizlik va tushkunlik oqibatida bitta qulog`ini kesib tashlagan[37]. Rauf Parfi uning his-tuyg`ularini ifodaganda shunday ta`riflaydi:

Buncha g`arib ... razillar ko`p dunyoda?!

Kesib berarmikan qolgan qulog`in...

Xurshid Davron Van Gog nomini o`zbek she`riyatiga Rauf Parfi olib kirganligini ta`kidlaydi. Xurshid Davron, musavvir Shuhrat Abdurashidov, Rauf Parfi suhbatlashib turganida Rauf Parfi shunday degan ekanlar: “Verlen musavvir, Van Gog shoir, men esam kompozitor bo`lishim kerak edi aslida”. Rauf Parfi bu ikki ijodkorga o`zini qismatdosh deb bilgan, bu she`rlarida o`z iztirobini aks etgan deb o`ylayman[37].

Buyuk sevgi rangin izlab yurardi ,

Yozar moviylikka rangin qasida.

Biroq hayrat ichra qalqar yuradi,

Yaxshilik, yomonlik chegarasida[24].

Rauf Parfi yozgan sonetlarda nafaqat his-tuyg`u, tabiat lirikasi balki, butun bir ijod ahlining hayoti davom etadi. Sonetlardagi dardlar faqatgina ular atalgan shaxslarniki emas, Rauf Parfiniki bo`lishga ham ulgurgan.

Turkum sonetlarni tahlil qilarkanmiz, Rauf Parfining novatorligini, yangi shaklni, sezamiz. Rauf Parfining “Muhabbat” deb nomlangan sonetlar guldastasi ham mavjud.

Rauf Parfi olib kirgan jahon adabiyotiga xos janrlardan yana biri rondo (rondel) shaklidir. Shoir bu janrdagi she`rlariga sarlavha o`rniga janrning nomini yozib qo`ygan. Bu o`zi qanday janr? – Rondel yoki rondo – (frans. Rond –

yumaloq) qadimgi fransuz she'riy shakllaridan biri. Unda she'r o'n uch misradan iborat bo'ladi va kesma qofiyaga asoslanadi. Rondelning band tuzilishi ham o'ziga xosdir: birinchi va ikkinchi bandlar to'rt misradan, uchinchi band besh misradan iborat bo'ladi. Bundan tashqari, rondelda ayrim misralar o'z holicha yoki biroz o'zgarishlar bilan takrorlanib keladi.

O'zbek she'riyatida rondelning go'zal na'munasini Rauf Parfi yaratgan. Rondelning band tuzilishi, ayrim misralarning takror kelishi shoirga o'z his-tuyg'ularini ta'sirchan ifodalashi uchun yordam beradi[5]. Rauf Parfining "Turkiston ruhi" to'plamiga quyidagi "Rondel" deb nomlangan she'r kiritilgan.

Xayrlashdik... O'ynar kapalak...

Biz asir bo'lmadik lahzaga,

Xayrlashdik beso'z, beyurak,

Bu bog' bu gul keldi larzaga.

She'r sof ishqiy lirika bo'lib hijron azobida sevgisidan ayrilgan oshiqning tuyg'ularini ifoda etadi. She'rda "kapalak" obrazi muhabbat ramzi sifatida talqin qilinadi. Ko'pincha o'zbek adabiyotida "kapalak" shu ma'noda qo'llangan. Kapalakning bir kun ichida yashab umr ko'rishini hisobga olgan holda yuqoridagi she'rda qisqa bo'lgan muhabbat tasvirini anglaymiz. Shoir she'rga aynan shunda poetik mazmun yuklagan bu obrazni o'n uch qatorda to'rt marotaba qo'llaydi. Qisqa umr davomida kapalak ilojsiz. U o'z umrini uzaytira olmaydi. Lirik qahramon ham muhabbatini saqlab qololmagan va "biz asir bo'lmadik lahzaga" deb aytayapti. Shoir bu yerda mutanosib so'zlardan foydalanib bir-biriga yaqin bo'lgan obrazlar kombinatsiyasini hosil qilgan. "Bog'" ishq maydoni , "gul" esa abadiy yetim qolgan muhabbatdir. Beyurak xayrlashish esa muhabbatga quloq solmay ayrilish. Aslida ikki yor ham bir-birini haligacha yaxshi ko'radi. Keyingi satrlarda ham buning isbotini ko'ramiz.

Shabnamning sof qadahi sindi,

Kulimizni sovurdi falak –

Sen mendan ayrilding, men sendan.

O'yin tushar rangin kapalak.

Suv, tomchi, bulut, shudring-shabnam, yomg'ir, qor, do'l, favvora, quduq, buloq, soy, daryo, ariq, dengiz kabilar suv atributlari sanaladi. Ko`rinadiki, suv evrilishlarga, joyiga ko`ra har xillik kasb etadi. Xuddi shu tafovutlar ularning obrazga aylanishida asos vazifasini o`taydi. "Shabnamning sof qadahi" ko`ngilga to`lgan sof muhabbat ramzidir. Qadah, jom, kosa mumtoz adabiyotdan ma'lumki, ishqqa to`lgan yurak ramzi sifatida talqin qilinadi. "Shabnamning sof qadahi" sinishi ko`ngildagi ishqning to`kilib ketishidir. "O`yin tushar rangin kapalak" misralaridagi kapalakka "rangin" sifatlashining berilishi bejiz emas. Oshiq-mashuqalarning ishq rangin bo`lgan. Quyidagi bandda "bir lahzaning qadahi qoldi" misralari orqali muhabbatdan ko`ngilda uning yuqlari – xotiralari qolganligini anglatmoqda. She`rdagi takrorlar "kapalak"ni bosh obraz darajasiga ko`targan. Asli she`rning yozilishiga sabab ham umri qisqa bo`lgan muhabbatdir. "Xayrlashdik. Beso`z. Beyurak" misralari she`r oxirida yana takror kelmoqda. Demak. Qadah ishqdan bo`shab sinib bo`lgan ekan yurakdan ham nishon qolmadi. Endi vidolashishlar "beyurak" bo`ladi.

O`ynar, o`ynar rangin kapalak.

Bir lahzaning qadahi qoldi.

Xayrlashdik. Beso`z. Beyurak,

Buyuk sevgi armoni qoldi...

Qanday go`zal, rangin kapalak...

"Buyuk sevgi armoni" ifodasi she`r tuguniga yechim topib berganday. Hammasi tugadi. Ammo "qanday go`zal rangin kapalak" misralaridagi ta`riflar oshiqning o`tkinchi muhabbatidan hamon sarmast ekanligini, u uchun sevgisi yiroqlashgan bo`lsa-da baribir go`zalligini isbot qilib turibdi. "Bir lahzaning qadahi" ham oshiq ichmagan, ichishdan voz kechib, yo`qotib qo`yishdan qo`rqayotgan so`nggi bir lahzalik ishq xotiralaridir. Ko`rinib turibdiki, Rauf Parfi oshiq ahvolini o`ta kuchli hissiyot dialektikasi orqali ochib bergan. She`r shakli va takrorlar esa ularni yanada kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Rondo

Bu xafa kecha kechar,

*Quvgay uni oftob
Bu kecha pardek uchar
Qo`ynida majhul sarob.*

*Bu xafa kecha kechar,
Kechar ko`ngildan alam.
Ul o`zi zahar ichar –
Alamsiz qolgay olam.*

*Bu xafa kecha kechar,
Kechar g`aflat uyqudan...
Uyqu bilmagan kecha,
Porlar yana tuyg`udan.*

Bu chovuq kecha kechar.[21]

Shoirning rondolarida, asosan, hijron motivi yetakchilik qiladi. Yuqoridagi “Qaytish” to`plamiga kiritilgan rondoda ham buning guvohi bo`lamiz. Shoir bu rondoda alleteratsiyalardan unumli foydalangan. Ushbu she`r Rauf Parfining “Ko`zlar” to`plamiga ham kirgan. Unda “bu” so`zlari “bul” tarzida qo`llangan. Rondo 1961-yilda yozilgan. Muhabbatsiz kecha qo`ynida noma`lum sarobni olib parday uchadi. Oshiqning xayollari ham shu tahlidda. Muhabbatsiz kechada oshiq xafa. Ishqning ayrilig`i unga zaharday go`yo. Kecha – oshiq muhabbatdan kechgan-u endi uyqusiz to`lg`onadi. Bu kecha uning ko`ziga uyqu kelmaydi. Uyqu bilmagan kecha esa oshiq xayoliga o`tgan tuyg`ularini qayta soladi. Rondolarda shoir azobli oshiq holatini aks ettirgan.

Rauf Parfining “Tuyg`ular” deb nomlangan xokkulari jamlanmasi “Qaytish”, “Ko`zlar”, “Turkiston ruhi”, “Sakina” kabi to`plamlariga kiritilgan. Xokku yapon she`riyatida paydo bo`lgan janrdir. “Jahon adabiyoti terminlarining izohli lugati”da janr haqida shunday ma`lumot keltiriladi: “Xokku XVI-XVIII asrlarda shahar madaniyatining o`ta darajada rivojlanishi oqibatida yuzaga kelgan. Uning

qadimgi maktabi kufu bo`lib, bu maktab tankaning hajmini biroz qisqartirish, mavzu doirasini kengaytirish, mazmunan soddalashtirish hisobiga xokku yaratdi. Shuning uchun ham kufu yaratgan xokkuning an'anaviy vazni quyidagichadir: birinchi misra –5, ikkinchi misra –7, uchinchi –5 hijodan iborat". Bu janrda hissiyot va o'y-xayollarni bitta to'liq jumla orqali berish mumkin. Qofiya talabi yo'qligi esa shoirga yanada qulaylik tug'diradi. Quyidagi yapon shoiri Kabayashi Issaning xokkusida ham o'ta chuqur ma'no aks etgan:

Umrim bo`yi Buddaga sig`inaman,

Lekin hamisha

Chivinlarni o`ldiraman[17].

Misralardan insonning o'z e'tiqodiga qarshi borishi, xohlamagan ishni qilishga majbur bo'lishi, ishi va dili bir bo'lmagan insonlar tasviri yoxud yana boshqa ma'nolarni topishimiz mumkin. Rauf Parfi yapon ijodkorlari asarlarini tarjima qilgan. U xokkuning ilk tarjimoni. "Xokkular" nomi ostida chop etilgan uning ilk uchliklari 1963-yilda yozilgan edi. 1961-yilda tarjima qilingan oltmishta xokku esa shoirning yapon she'riyati bilan juda erta qiziqqanini ko'rsatadi. Rauf Parfi – milliy adabiyotimizdagi mana shunday she'riyat bilan birinchilardan oshno bo'lgan va boshqalarni ham oshno etgan shoir. Uning: "Xokku yozish katta mazmunni oz so'z bilan ifoda etish san'atidir", deyishi ham xokku qonuniyatini yaxshigina o'zlashtirganidan dalolat beradi. Tarjimon xokkular tarjimasida ham "oz so'z bilan katta mazmunni" san'atkorona ifoda etishga harakat qilgan. Quyidagi Esa Syoxakudan qilingan birgina uchlikka e'tibor bering:

Yulduzlar ko`kda:

Oh, na-da katta!

Oh, na-da yuksak!

Har uchala misraning bir vaznda (3+2) kelishi(1); ikkinchi va uchinchi misralardagi bir xil intonatsiya(2); so'ngi bo'g'inida urg'u olgan "Oh, na-da" so'zlarining vertikal takrori(3); misralar so'ngidagi "ko'kda", "katta", "yuksak" so'zlarining birinchi bo'g'inlari bir xil vaznda (undosh+unli+undosh) kelishi (4); "ko'k" va "yuk-" bo'g'inlaridagi hamda "na-da" va "katta" so'zlaridagi o'zaro

ohangdoshlik(5); yana aynan o'sha so'zlarning ikkinchi bo'g'in ikkinchi tovushi sifatida bitta unli – “a”ning takrorlanishi(6); aynan shu “a”ning matndagi “na-da” va “katta” so'zlarida ikki martadan kelishi(7) xokku ohangiga boshqacha joziba baxsh etgan.

Rauf Parfi shundan keyin xokkular tarjimasiga boshqa qo'l urmasa-da, boshqalarni bu ishga qiziqtirish va da'vat qilishdan charchamadi[30]. Shoir Farida Afro'zning quyidagi xotirasi shunday fikrga kelishimizga asos bo'ladi: “Bir kuni Rauf aka uchliklardan iborat bo'lgan yapon xaykularining ruscha tarjimasini qo'linga tutqazdilar va siz shuni tarjima qiling, dedilar. Men kitobni u yoq-bu yoqlariga ko'z yugurtirib chiqdim. Menga yoqmadi, juda jo'n va tayinsizdek tuyuldi. Bir ozdan keyin Rauf aka “Xo'sh”, deb kirib keldilar xonamizga. “Yoqmadi, shu ham she'riyatmi?!” dedim. “Yo'q, aslo shoshmang, ichiga kiring”, dedilar. Biroz ranjigandek bo'lib, tezgina chiqib ketdilar.

Men bu uchliklarni qayta-qayta, qayta-qayta o'qiy boshladim. Rauf aka aytganidek, ichiga kirdim va o'sha yerda yashay boshladim. O'z-o'zidan tarjimalar quyulib keldi. Yetmish uchta uchlikni tarjima qildim”.⁸

Rauf Parfi Isikava Takuboku she'rlaridan uslub o'zlashtirgan. Bu she'rlar shoirning xokku janridagi she'rlarining dunyoga kelishi uchun maktab vazifasini o'tagan. Rauf Parfi keyinchalik bu janrni o'z uslubiga moslashtirib “uchliklar” deb atagan. Uning “Chag'alay” nomli uchliklar turkumini o'qisak, u xokkuning ham o'zgacha shakldagi na'munalari ekanligining guvohi bo'lamiz:

1.Chaga'layim, mehmon chag'alay,

Bu yurtga qaydan kelding,

Nechun kelding, qurbon chag'alay?

2.Sen o'ylagan omad yo`q,

Sen so'ylagan qomat yo`q,

Sen bo'ylagan bir mard yo`q.

3.Chag'alayim, seni suyganlar yolg'on,

Seni deb kuyganlar yolg'on,

⁸ Farida Afro'z . Qon akam – Rauf Parfi. // maqola qo'lyozmasidan olingan.

Senga to`yganlar yolg`on...(6 qismdan iborat)

“Chag`alay” she`rida Vatan mavzusi kuylangan bo`lsa, “Shamolga osilib yashadim” turkumida ijodkorning dunyo ishlaridan norozilik tuyg`ulari, nafs bilan kurashuvi, ishq bilan yuzlashuvi o`z ifodasini topadi:

1.Shamolga osilib yashadim,

Mingga kirdim, chiridi jismim,

So`ngaklarim oqardi qaqshab.

2.Dunyasiga qo`ydim qo`limni,

Oyog`imni bosdim yuziga,

Ko`zlarini yumdi bu dunyo.

3.Bir payola may ber, azizim,

Bag`rim yonib bitdi, kul bo`ldim.

Chivg`inlarga sotdim o`zimni.

4.Qorlarga ko`mildi bog`larim,

Tog`larimga cho`kdi osmon.

Sen yo`qsan. Sen yo`qsan? Sen yo`qsan!

5 .Balki men Majnunman,

Balki siz , Laylo,

Balki men mahkumman, balki siz jallod. [19, 240-b]

Mana bu turkumni “Parfiyona” desak bo`ladi. Modern shakl, mumtoz an`ana, tasavvufiy mazmun yuklangan bu uchliklar Rauf Parfi mahoratidan darak beradi. Ikkinchi qismdagi uchlikni o`qigan o`quvchining xayoliga birinchi navbatda Mashrabning quyidagi g`azali esiga keladi:

Dunyo yasanib, jilva qilib oldimga keldi,

“Borg`il nariga!” – deb ketiga shattalab o`ttum.

Bildimki, oni dushmani makkorai ayyor,

“Lo” –tirnog`i birla yuzini tirmalab o`ttum.

Xomush pichog`in har dam oning bog`ziga qo`ydim,

Cho`g` nayzasi birla ko`zini nayzalab o`ttum[11].

“Shamolga osilib yashash” bir umr erkinlikka intilish, oʻz fikrlariga erk tuygʻularini yuklash, ozodlikni talab qilishdir. Shoir ruhiyati hech qanday tutqunliklarga boʻysunmas. Sheʼrda tasavvufiy obrazlarni: dunyo, mayni uchratamiz. “Balki men Majnunman, Balki siz, Laylo” deganda ham shoirning Oллоhga intilishini tushunish qiyin emas. “Sen yoʻqsan. Sen yoʻqsan? Sen yoʻqsan!” misralarida shoirning haqiqatni topolmayotganini sezish mumkin. Xuddi shu misradagi mazmun singdirilgan xokkusi “Tuygʻular” turkumidan joy olgan.

Seni topgunga qadar,

Qanday yashadim men?

Nahotki yashadim?

Bu xokkuda intiqib kutilgan mustaqillikning sevinchlarini oʻqishimiz mumkin.

Kuygan daraxt boʻyniga osilar,

Oq bulut oppoq bulut,

Yigʻlagali ketar keyin[23,90-b].

Yuqoridagi uchlikda teran maʼno yashiringan. “Tarixan hosildorlik kultlariga ishonch va uning suv, olov, oʻsimliklar kabi obyektlari xotin-qizlar qalb dunyosini ifodalashga qoʻl kelgan. Xalq lirikasida Oʻzbekiston hududida mavjud mevali daraxtlarning deyarli barchasi tilga olinadi, ammo olma , tut, jiyda , oʻrik, anor, bodom, olcha kabi sermeva va serurugʻ daraxtlar juda faol qoʻllaniladiki, genezesiga koʻra bu xususiyatlar ham hosildorlik va serfarzandlik gʻoyasi bilan bogʻliqdir”[8]. Rauf Parfi ijodida daraxt obrazi turli ramziy maʼno tashiydi. Xalq ogʻzaki ijodida mevali daraxt –toʻkin-sochinlik, kelajakdan umudvorlik maʼnolarida boʻlsa, Rauf Parfi yuqoridagi xokkusida uning oldigan “kuygan” sifatlashini qoʻyib noumidlik, ishonchsizlik maʼnolarini ifoda etyapti, chunki olovlarda kuygan daraxt meva bermaydi. “Bulut” obrazi oq rangda tasvirlanyapti. Bu tinchlik, erk ramzidir. Sheʼrda Sovet tuzumi davriga ishora qilinib, erkning erksizligini tasvirlayapti. Rauf Parfi quyidagi xokkusida “yaxshilik qil suvga sol, baliq bilmasa Xoliq bilar” maqolini ajoyib tarzda sheʼrga singdirgan:

Men hammasini chindan aytdim, eh, sizlarim,

Siz nafasni mendan qizgʻondingiz-a?!

Qolganini ... baliqlar...aytsin...

Nafas – erk ma'nosini ifodalayapti. She'rdagi ko'p nuqtali tinish belgisi shoir dardlarining bog'ziga tiqilib qolib, nafasi yetishmayotganining shakily ifodasiday go'yo.

Rauf Parfi ijodining janriy yangiliklari ko'p. bu yangiliklarning o'ziga xos tomoni esa o'zbek milliy she'riyatining asosiy tamoyillariga bo'ysundirilib yangi uslubning yaratilganligidadir.

III BOB. RAUF PARFI IJODINING BADIY XUSUSIYATLARI

III .1. Shoir she'riyatining obrazlar olami

Rauf Parfi badiiy soʻzni timsollar vositasida yanada qudratliroq kuchga ega ekanligini namoyish etdi. Shoirning sanʼatga qarashida tushkunlik, xazinliklarga boy obrazlar yaratish xususiyati ustuvor turadi deb oʻylash notoʻgʻri. Shoir oʻsha davr adabiyotida sotsialistik realizm hukmron boʻlib turgan bir paytda sheʼriyatni maddohlikdan xoli qildi xolos. Rauf Parfi sheʼriyatidagi poetik obrazlarning oʻziga xosligini ular zimmasidagi maʼnolar mohiyatidan anglaymiz. Shoir shunday maʼnolarni kashf qilishda oʻz yoʻliga ega ijodkor. Uning lirikasida *soʻz, bulut, daraxt, qushcha, koʻz, buloq, yomgʻir, qor, deraza, uy, chiroq, xayol, nur, quyosh, shamol, boʻron kabi obrazlar timsollarga aylangan*. Shoir erk kuychisi boʻlganligi bois shamol, yomgʻir obrazlari uning ijodida yetakchilik qiladi. “Qor”, “yomgʻir”, “koʻz yoshi” kabi poetik obrazlar orasida daryo va dengiz ham bor va u suv atributlaridan biri sifatida ogʻzaki va yozma sheʼriyatimizda keng qoʻllaniladigan obrazlardan biri sanaladi. Bahoriy mayin yomgʻir atrofni, muhimi inson ruhiyatini ravshanlashtirib, gʻuborlardan tozalaydi. Yomgʻirga munosabat shoirning kayfiyatini, oʻsha lahzalardagi holatini ifodalagan. Yomgʻir, tabiat orqali lirik qahramon kayfiyatini ifodalash juda koʻp oʻrinlarda qoʻllanadi. Rauf Parfining sarlavhalarda yomgʻir, qor soʻzlari aks etgan “Dafʼatan yomgʻir yogʻar, tinar dafʼatan”, “Yomgʻir yogʻib chiqdi tun boʻyi”, “Pagʻ-pagʻa oppoq qor yogʻar”, “Yomgʻir yogʻar, shigʻalab yogʻar”, “Aylanib qor tushar yoʻlimga”, “Derazamga uriladi qor”, “Yomgʻir ham tinmadi, uzun kun...”, “Yomgʻir yoqqanda” kabi sheʼrlarida sof ruhiyat tasviri aks etadi. Shamol obrazli sheʼrlarida koʻpincha tutqich bermaydigan erkin ruh timsolini yoki Turkistonga baxsh etilishi kerak boʻlgan erk ramzini koʻramiz.

Sochlarini yular Vaqt

Sovuqqon oʻrnimiz ustida,

*Derazani oching,
Shamollar kirsin,
Xonangiz nafasga to`lsin,
Musaffo nafasga.*

“Vaqt” she’ridan olingan ushbu parchalarda bo`g`iq turgan, butun olamdan uzilib qolgan Turkiston ahvoli “to`shak ustida o`tmay sochlarini yulayotgan Vaqt” tasviri orqali berilgan. Shamol va musaffo nafas unga kerak bo`lgan ozodlik edi.

*SHOVULLAYDI SHAMOL, UVLAYDI,
Na tinim bor, na uyqu unda.
Alamini yoza bilmaydi,
Shodligin ham etolmas udda.*

Bu she’rda lirik qahramonning toshqin ruhiyati aks etgan.

*Tashqarida shovullar shamol,
Yomg`ir qattiq yog`ar bu kecha.
Tashqarida shovullar shamol,
Yuzlarini yuvmoqda darcha.*

Darchaga yog`gan yomg`ir shamolning yuzlarini yuvib o`tmoqda. Rauf Parfi she’riyatida so`zlarni ma’nolari bilan birga teskari holatda qo’llash ko`p uchraydi: daryoga lim to`lib jasadim oqar. Aslida lim to`lib oquvchi daryo bo`lishi kerak.

*Yaproqlarda shamol o`ynar,
Suv mavjida o`ynar shamol.
Sarin shamol nima so`ylar,
Yuragida qanday xayol?
Sochlarimga qo`nar shamol,
Shamol qo`nar ko`zlarimga,
Qo`shiq, ertak aytib xushhol,
So`ngra qaytar izlariga.*

Shoir ushbu she’rda shamol obrazi orqali ijodkor ilhomini nazarda tutyapti.

Ilhom keladi-yu ortiga qaytib ketadi. Kelganida shoirga xushhol ertak va qo`shiqlar olib keladi.

Rauf Parfi she'riyatida "bulut" obrazi turli xil ranglar bilan birga har bir o'rinda o'zgacha ma'no kasb etadi.

Oftob kuylar parishon kulib,

Biroz xafa ko`rinadi u.

Ana, qo`shiq boshladi bulut,

To`kilmoqda tuproqqa tuyg`u.

Ushbu she'rda ham kuylash uchun to`lib-toshib turgan shoir obrazi yetakchilik qiladi. Oftobning xafaligi osmonga chiqqan bulutlarga ishora qiladi va uchinchi qatordan bulut obrazi kirib keladi. She'r mazmunidan shuni uqish mumkinki, to`rtinchi qatorda garchand nomi tilga olinmasa-da "To`kilmoqda tuproqqa tuyg`u" misralari ostida yomg`ir obrazi yashirinib turibdi. Shoir tabiat hodisasidan ramzli kompozitsiya yarata olgan.

Qaragil naqadar tiniqdir osmon,

Undan-da go`zaldir, undan g`aroyib.

U yerda qaro tun yo`lamas aslo,

Bulutlar qayg`udan ketmas qorayib.⁹

Rauf Parfining "Zangor to`lqinlarda otarmiz quloq" deb boshlanuvchi ushbu sonetida shoir uchun o`zga bir tinch, sevgi dunyosi kuylanadi. Bulutlar eng sof his-tuyg`ular ramzidir. Qaro tun bo`lmasa bu tuyg`ular hech qachon yomon niyatlarga aylanmaydi. "Seni menga betob dedilar" she'rida "qora bulut" vahimali xayollar ramzi sifatida akslanadi:

Seni menga betob dedilar...

Lekin kelding, kelding sen o`zing.

Qora bulut tamom yo`qoldi,

Xolbuki men... yig`laydi ko`zim.

Quyidagi she'rda bulut obraziga salbiy – tutqunlik, g`araz illatlar ma'nosi yuklangan, oy esa hech qachon yo`qotib bo`lmaydigan ezgulik, haqiqatdir:

MUDRAR YARIM KECHA UYQUDA,

Bulut suzar va oyni yopar.

⁹ Tahlil qilingan barcha she'rlar "Turkiston ruhi" to`plamidan olingan.

*Oyni yopar, lekin behuda,
Yana bir on o`tmadan yonar.
Quyidagi she`rda esa oq bulut ezgu niyat ramzidir:
Oppoq bulut izg`ir sarosar,
Oppoq bulut sokin osmonda.
Yo`llar oshar , manzillar oshar,
Nelar bordir o`sha tomonda[19, 75-b].*

Rauf Parfi she`rlarining o`ziga xosligi shaxsiyatining betakrorligi natijasi edi. Shoirning bitganlarini maza qilib o`qib bo`lmaydi. Ular bilan tanishish chinakam mehnat va shu zahmat asnosida anglab yetilgan fikr yoki tuyilgan tuyg`u o`qirmanga aslo unutilmaydigan bo`lib o`rnashib qoladi.

III .2. Rauf Parfi she`riyatida oksimaron badiiy san`ati va ranglar tasvirining qo`llanishi . “Adashgan ruh” dostonining poetik talqini.

Rauf Parfi she`riyatiga chuqur ruhiy holat tasvirlarini singdirar ekan, go`zal badiiy tasvir vositalari orqali satrlarga yanada jilo bag`ishlaydi. Rauf Parfi va jahon adabiyotining juda yaqin ekanligini yuqoridagi fikrlarimiz orqali aytib o`tdik. Shoir nafaqat yangi she`riy janrlarni, balki yangi badiiy tasvir vositalarini, badiiy san`at turlarini ham o`zbek she`riyatida akslantira olgan. Go`zal tashbeh-u metaforalar, ko`chimlarsiz shoir ijodini tasavvur qilish qiyin. Ammo yana bir tasvir vositasi borki, usiz ham shoir she`riyatining asl mazmunlari ochilmay qoladi. Bu G`arb adabiyotida keng qo`llaniladigan badiiy ko`chim turlaridan biri oksimarondir. Shoirning sonet janri orqali Shekspirning ijod ana`analarini davom ettirganini bilib oldik. Shekspir asarlarini tarjima qilish mobaynida shoirga juda katta mahorat o`tganligini mana shu ko`chim turi ham isbotlaydi.

Oksimaron (grek. Oxumaron – zakiy nodon so`zidan olingan) badiiy ko`chim turlaridan biri bo`lib, tarkibidagi qarama-qarshi ma`noli tushunchalar

yangi bir kutilmagan ma'noni keltirib chiqaradi. Oksimorondagi mana shu xususiyat kuchli obrazlilik kasb etadi. Masalan:

*Uyg'on, ey malagim, tur o'ringdan tur,
Otashin muzlarda isinaylik yur.
Yong'inli daryoda quloch otaylik,
Bu yerdan ketaylik, faqat ketayli[10,214-b].*

Sevgi har qanday muzni ham otashga aylantiradi. Qalbida muhabbati bor bo'lgan inson uchun esa har qanday muz otashin kabidir. Daryo obrazi xalq og'zaki ijodidan ma'lumki, o'zbek she'riyatida muhabbat, nikoh ma'nolarini beradi. Unda suzmoq esa muhabbatga g'arq bo'lgan qalblarni anglatadi.

*His va xayol kechasi
Xaroratli bir sovuq,
Gulxan yoqaman vas en,
Obbo, tamaki ham yo`q,
Meni asta quchasan[19,58].*

Yuqoridagi she'rda his va xayolga boy bo'lgan kecha qanchalar sovuq bo'lmasin, muhabbat bergan tarovatdan harorat oladi.

*Yomg'ir qorga aylanar,
Ko'zingda kular alam.*

Ushbu misralarda ham alam so'ziga teskari ma'noli so'z kulmoq qo'llanilgan.

Oksimaron san'atida qarama qarshi qo'yilayotgan so'zlar aynan antonimlar bo'lishi shart emas. Masan, quyidagi misralarda "shodlik" va "qo'li bog'langan" so'zlari teskari ma'noda kelgan:

*Sen rang tanlamaysan, shodlik.
Sen bilan qiyoslash mumkin bo'lgan narsa
Faqat shodlikdir.
Qo'llari bog'langan.*

Yoki:

Shodlik, seni o'ylab g'amga botaman,

Shodlik, seni men bashariyatga ulashmoq,

Sochmoq istayman[19,101].

Rauf Parfi she'r misralarini sindirib bir qatorni ikki yoki uch qatorda beradi. "shodlikni o'ylab g'amga botmoq" mumkinmi? Uni o'ylaganda quvonish kerakmasmi? Lirik qahramonning ruhiyati shunday ahvoldaki, shodlik kunlarini kuta-kuta g'amga berilgan. Xuddi shu "shodlik-g'am" ma'nolariga yaqin bo'lgan oksimarondan shoir quyidagi misralarda ham o'ziga xos tarzda foydalanadi:

Tomirimda g'imirlar-ku qon,

Hayqirurman, so'rarman shafqat.

Kerak emas menga hech qachon,

Shodliklarga o'ralgan hasrat[19, 109].

Barcha misralardan ko'rinib turibdiki, oksimaroning shartlaridan yana biri teskari ma'nodagi so'zlar bir-biriga ulangan holda bitta misrada, bir butun so'z birikmasi holida kelishi kerak.

Bilurman... yo'limda g'ijirlar toshlar,

Zafaron kuz yanglig' hayotim taqir.

Shaharning g'avg'oli tinchini tashlab,

Uzoq vaqt yoningga bormadim axir[19,117].

"Onamga xat" she'ridan olingan bu parchada "g'avg'oli tinchlik" deganda shoirning shahar haqidagi xulosalari aks ettiriladi. Shahar doimo gavjum, ish qizigan bo'lsa-da negadir tinch, deydilar. Chunki barcha o'zining ishi bilan mashg'ul. Birovning birovga ishi yo'q, g'iybat yo'q, janjallarni esa uy ichida to'rtta devor, ko'chalarda esa sariq xazonlar tomosha qiladi xolos. Bu garchand bemehrlikday tuyulsa-da, har kim o'z aravasini o'zi tortadi.

O , ona – tabiat, o'ylayman seni,

Tinglayman, olamning shivirin takror.

Bandi maskaniga chorlaydi meni,

Kibor cho'qqilarda muzlagan bahor.

"Shoir" she'rida aks etgan "muzlagan bahor" shoirning ilhomi timsolidir. Kibor cho'qqilarning uchlarida bahor paytida erigan muzlardan oq qalpoqlar

qolishi shoirga ilhom beradi. Oksimaron san'atining har bir soʻz birikmasiga eʼtibor berasak, bularning bari ramziy maʼno tashishini ham bilib olamiz. Rauf Parfi sheʼriyatini oddiy holda tushunib boʻlmaydi. Shoir ruhiy dunyoni ochib berish uchun ham tabiat manzaralaridan foydalanadi. Sheʼriyatga hayotdagi barcha hodisalarni boʻysundira oladi. Oddiy insonlar osmondagi yulduzlarga tikilib, quyoshdan koʻzlari qamashganda, oyga ertaklarini aytganda, shoirga yulduzlar boqadi, quyoshning oʻzi shoir koʻzlaridan qamashib ketadi, oy shirin afsonalarini aytadi. Bunday mahorat, bunday oʻy-kechinmalarni tasvir etib berish uslubi oʻzbek sheʼriyatida bir qadam oldinga tashlash boʻlgan, desak adashmaymiz.

“Hech narsadan toʻlib ketgan dil”, “hech narsadan boshlangan gap”, “hech narsani soʻzlaydigan til” sohibi Rauf Parfi olislardan turib bu hayotga zaboni oʻrtanguncha qichqirib, jonini sukunat oʻtiga tashlab, aynan shu “hech narsalar”ni tan olmay “hech narsadan boshlangan jahon” aro yashadi. Shoirning hatto sukunat koʻchalarida ham haqiqat bolalari qiyqirib oʻynadi. Hech narsasiz yashayotgan bu dunyoning sheʼriyat aro topgan butun haqiqatini insonlarga baxshida etdi. U qullik va ozorlarga yengilmadi va oʻz xalqini ham shunga undadi. Shoir bir sheʼrida turkiylarga shunday murojaat qiladi:

Turkiylar, aytingiz bizda nima bor?

Bizda bor , mutelik, qullik, ozorlar,

Bizda bor qoʻllardan ketgan ixtiyor,

Manxus kimsalarning talon taroji.

Shoir yana mana shunday haqiqatni “Adashgan ruh “ dostonida ifodaladi. Doston turkiylar hayoti tasviriga bagʻishlangan. Unda oʻzbek xalqining 30-50 yillardagi hayoti tabiatdagi holatlarga hamohang tarzda ramziylikda ochib berilgan. Doston boshdan oyoq ramziylik asosida qurilgan. "Adashgan Ruh" xalq orasida yerlariga “gumonlar, yolgʻonlar” ekilgan Ona yurt tasviridan iborat.

“Adashgan ruh” – tillarida haqiqati qotib qolgan xalq uchun fido boʻlgan fidoyi insonlar.

Dostonning boshida Rauf Parfi tuygʻularni ranglar orqali ifoda etadi:

*Quyoshning yog`dusi qoradir,
Yulduzlar muzlardir to`kilgan.
Bu dunyo uzangan yaradir,
Daraxtlar egilgan, bukilgan.*

Yulduzlar harorati muzlarga ko`chgan, xalqda harakat yo`q, bir paytlar mag`rur daraxtlar esa bugun egilgan holda turibdi. Quyoshning yog`dusi nega endi qora? Rauf Parfi shu misralarda rang orqali mazmunni voqelantiradi. Najmiddin Kubroning “latoyif ” ya`ni, ranglar nazariyasiga ko`ra, rang bu ruhiy holatning o`zgarishini ifodalovchi vositadir. Har bir rang ma`lum bir holatni anglatadi.

Qora rang – zulmat ramzi, u ko`pgina xalqlarda baxtsizlik, g`am-anduh, motam ma`nolarini bildiradi. Navoiy ham “Sab`ai sayyor ” asarida yetti qasrning yetti xil rangda ekanligini va shanba kuni qora rangli qasrda shoh Bahromning hikoyat tinglashi tasvirida rang orqali bosh qahramon ruhiyatidagi tushkunlikni ifodalagan. Rauf Parfi ham o`lkadagi yuz berayotgan holatga, erksizlikka ko`kdagi quyoshning g`am bilan boqishi uning qora nur sochishi orqali tasvirlaydi. O`lkadagi ahvol shunchalar achinarli ediki, hatto quyosh ham qora nur sochardi.

Dostonda poetik ta`sirchanlikni oshirish uchun takror usuliga keng o`rin berilgan. Birinchi to`rt misraning har bir qatori keyingi bandlarning birinchi misrasida takrorlanadi.

*Yulduzlar muzlardir to`kilgan,
Toshlardek qotmishdir tumanlar.
Yerlarga tikanlar ekilgan,
Ekilgan yolg`onlar, gumonlar.*

Asar 1990-yilda yozilgan. Voqealar esa, oldinroq, sobiq tuzum davrini aks ettiradi. Xalq shu davrda o`z fikrini ochiq aytoilmagan. Zero, bunda tumanlar tarqalmaydi, fikrlar toshday qotgan, "yolg`onchi dehqonlar" esa bu tuproqqa “tikan” ekadilar, uning gullashi esa “gumon”dir. Dostonning uchinchi bandida shoir yozadi:

*Bu daryo uzangan yaradir,
Hasratdan tinmagan hech qachon.
Jimirlab qaylarga boradir,
Boradir bezabon, bemakon.*

Bu daryo – yaralangan xalq. Ayni paytda u bezabon va oʻz yurtida bemakon. Yurtda oʻzga hukmronlar bor. Rauf Parfi xalqning jabr-zulmga qarshi harakatsiz ekanligini, barchasini ichiga yutib yashashini “*uzangan yara*” tashbehi orqali ifodalaydi. Bu davrda xalqni uygʻoqlikka chorlab, Behbudiy shunday yozgan edi: "...Muxtoriyatni Turkiston bolalarining oʻzi birlashib, gʻayrat ila olurlar. Albatta, boshqalar tarafidan berilmas. Boshqalarning qoʻlidan kelsa, bermaslar. Biz boʻshlik qilsak va Turkistondagi xalqlar birlashib, muxtoriyat yoʻliga saʼy qilmasak, albatta, hozirgi qogʻoz ustidagi muxtoriyatimizni ham yoʻq qilurlar ...".

*Daraxtlar egilgan, bukilgan ,
Yer tishlab yotibdir yaproqlar.
Toshlarga mixlangan, chekilgan,
Lochinlar, kaphtarlar, chorloqlar.*

Yuqoridagi misralarda xalqning lochinlari ham „tosh“day qotganligini ramziy ifoda etilgan.

*Nahotki eng soʻnggi choradir,
Adashgan ruhni men koʻrgayman.*

Soʻnggi chorani izlagan shoirning koʻzlari esa “adashgan ruh”ni koʻradi. Shoir oʻz yurtdoshlarini sotganlarni quyidagi ramziy obrazlar orqali ifodalaydi:

*Toshlardek qotmishdir tum
Bulutlar falakning ohlari.*

“Bulut “ va “tosh” ramzlari salbiy maʼno ifoda etadi. Shoir tuzumning maqsadini ham aniq ifodalaydi:

*Yerlarga tikanlar ekilgan,
Dov uchun, ov uchun, gʻov uchun.*

Shoir turkiylarni ham yo`qolib ketgan xalqlarga qiyoslaydi. Turkiylarning bu ketishda o`zini-da yo`qotib qo`yishi esa, quyidagi bandeda o`z aksini topgan.

*Akkadlar, sumradlar, yunonlar,
Turkiylar nahotki kechmishdir .
Ketmishdir, yitmishdir jahonlar,
Yo`qlikning zahrini ichmishdir.*

Doston quyidagi satrlar bilan tugaydi.

*Ekilgan yolg`onlar, gumonlar,
Bergaydir chorasiz mevasin.
Bu tunlar, bu kunlar, bu tonglar,
Men va sen , Men va sen, Men va sen.¹⁰*

Butun doston davomida shoir ramzlardan juda samarali foydalangan. Ramzlar orqali shoir yaqin o`tmish manzaralarini badiiy ifodalashga erishgan. Rauf Parfi qo`l urgan janrlar badiiy jihatdan juda go`zal tasvirlangan va keng mushohadaga chorlaydi. Ko`rib turganingiz doston janrida ham shoir muvaffaqiyat bilan qalam tebratgan. O`tmish ajdodlari “Qodiriy, Cho`lpon, Fitrat, Usmon Nosirlarga munosib izdoshlik qilgan.

¹⁰ Doston “Turkiston ruhi” kitobidan olingan.

XULOSA

She'riyat insonni qalban tozalaydi, ammo insonning qalbida unga oshnolik bo'lmasa, hammasi oddiyliklardan iboratligicha qolib ketaveradi. Adabiyotga ne-ne ijodkorlar butun hayotini tikadilar, butun dunyodan voz kechadilar. Badiiylikning o'zi ular uchun butun bir dunyo bo'ladi va shu dunyo orqali o'zlari uchun ham boshqalar uchun ham keng, g'aroyib, Rauf Parfi ta'rif bilan aytganda, "zaminlarning nidosi bekor" bo'lgan bir dunyo yaratadi. Bu dunyoda faqat sevgi hukmronlik qiladi. Bu sevgi Ona Turkistonga bo'lgan muhabbatdir. Rauf parfi ana shunday she'riyat saltanatini yaratdi. Asr boshida Cho'lpon va Fitratlar she'riyatga olib kirgan yangilanishlar asr oxirida Rauf Parfi kashfiyotlari bilan takomillashdi. Bu XX asr dunyo she'riyatining o'rganishli voqeasidir. Shoirning yangiliklari (fikir tarzi, quyuq metaforalarida, sonet guldastalari shakli va ma'nosida) e'tirofqa loyiqdir. Uning mavzular olamining qaysi bir uchidan tutib bormang yo haqiqat yoki Turkistonga bo'lgan muhabbatni ko'rasiz. Turkiston fojeasi va iqboliga bag'ishlangan she'rlar millat ziyolilarini turtib uyg'otguvchi ruhi rangin, naqshinigorli, otashin qo'shiqlardir. Shoir bu she'rlar orqali o'zi "ona, kuylanmagan bir kuy istayman" deb onasiga aytganiday shu kuylarni yoza oldi. Shoirning qismati hamisha achchiq bo'ladi, undan she'riyat sabrli umr, bardoshli yurak talab qiladi. Doimo haqiqatlar ta'qib qiluvchi xayollarda yashaydi. Uning haqiqatlari esa zamonasiga bo'yin egishni xohlamaydi.

Biroq, eh, bilmayman, go'yoki zimdan,

Kimdir taqib etar meni beomon.

Qandaydir bir kimsa balki haqimda,

Xunuk latifalar to'qiydi yolg'on[19, 116].

Bu to'qilguvchi yolg'onlarga bardosh berib, tinch oddiy inson hayotini g'avg'oli she'riyat dunyosiga almashtirib, unda butun umr sobitlik bilan qolishning o'zi bo'lmaydi. Filologiya fanlari doktori Yo'ldosh Solijonov Rauf Parfini eslab shunday yozgan: "Rauf Parfi bag'ri keng, hazilkash yigit bo'lib, har doim ham suhbatdoshiga kulib, tabassum bilan muomala qilardi. Rauf qalamiga mansub she'rlarning ko'pi ijodkorlar taqdiriga bag'ishlangan. Chunki uning nazarida

“Faqat shoir haqli baxtsiz bo’lmoqqa...” Rauf Parfi ham o’z baxtidan kechib xalqining baxtli bo’lishini istagan shoirlar toifasidan edi. Shuning uchun uning nomi xalq xotirasidan hech qachon o’chmaydi”. Ha, bu baxtsizlik Rauf Parfining o’zi istaganiday yashash baxti edi.

Rauf Parfi Abdulhamid Cho’lpondan keyingi eng yirik modern shoirimiz bo’lib, Cho’lpon takomilga yetkazishga ulgurmagan, o’z hissiy yo’li va fikriy ifoda uslubi, izlanishlarida ovropa, yapon, xitoy, hind, rus, turk she’riyatlaridan katta o’rganishlarni jamlab, sintezlashtirib, go’zal bir she’riyat yaratdi. Uning bizga yana ham qadrli jihati –ba’zi bir “yangicha”larga o’xshab milliy yo’llarimizni rad etmadi, barmoq va aruzdagi an’analarimizdan uzilib qolmadi, ayniqsa barmoq vaznida mumtoz she’r na’munalarini yaratdi.

Tubanlikda yosuman jari.

Sho’rlik o’g’ling bir umr betob,

Singan sozi, singan xanjari.

Bu shakl sonet, ammo undagi obrazlar “singan soz, “singan xanjar” faqat turkey xalqlar uchun xos bo’lgan milliy obrazlardir. Folklorizmga e’tibor qaratsak, xanjar yigitning omadi ramzi, yigitning nomusi, uni balo qazolardan asraydigan buyumdur. O’zbek xalqida doimo er kishining yonidan xanjari ayrilmay yurgan, yigitlar or-nomusi sifatida uni sevgan yorlariga tuhfa qilganlar. She’rni tahlil qilaversak, chuqur ildizlar sug’urilib o’zini ko’rsataveradi. Mana bu she’rga qarasak:

Yana keldim mahzun go’shaga,

Bunda bir nay yotibdi sinib,

Qo’y, sig’inma ortiq o’shanga,

Qo’y, sig’inma unga, sevgilim[19,71].

Shu to’rt qator she’rdagi “nay” obrazining o’zi katta ma’no tashiydi. She’rning umumiy mavzusi mashuqasiga muhabbatidan voz kechmasligini yalinib so’rayotgan sevgi asiri oshiq holati haqida. Nay tasavvufda ishq ramzi. She’rda qo’llangan “singan nay” obrazidan anglashiladiki, oshiqning sevgisi zavol

topmoqda. Bunday keng ildizlardan foydalanib modern she'riyat yaratish buyuk bir san'atdir.

Rauf Parfi ko'ngil haqiqatiga sodiqligidan tiklanib, ufqni quchgan, to qiyomatga qadar bizga rost, g'ozal, yoniq she'r aytuvchi karomatg'oydir. U qisqa, bedor, beqo'nim ko'ngil degan ulug'vor sarhad – Turkistonning ulug' xayolida ko'klarda istiqomat qiladi. U ellik yoshida tartib bergan bir majmuasini “Turkiston ruhi” deb atagan, ammo nashrini ko'rmay armonda ketdi. Shoir 2005-yilning 28-martida oltmish uch yoshida abadiy dunyoga yo'l olgan. Rauf Parfi bizning dunyoyimizda ham abadiylikda qolgan ijodkordir. Bunday shaxsiyat va bunday ulkan ijod faqat Olloh yaratgan iste'dodning kashfiyotidir. Bunday shaxslar va ular yaratgan she'riyat butun dunyo bilan birga qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

I. Siyosiy adabiyotlar.

1. Ислом Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: “Маънавият”, 2008, 33-бет
2. Ислом Каримов. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор.Т.:”Ўзбекистон”, 2009,7-бет
3. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. //Xalq so'zi gazetasi. – Toshkent, 2017 yil. 4 avgust.
4. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent : “O'zbekiston” NMIU, 2017.-488 b.

II. Ilmiy adabiyotlar:

5. D.O'rayeva, D. Quvvatova. Jahon adabiyoti atamalarining izohli lug'ati. –T.: “Turon zamin ziyo”, 2015.-163 b
6. Dilmurod Qur'onov. Aadabiyotshunoslik nazariyasi. T-2016.-
7. Hotam Umurov. Adabiyotshunoslik nazariyasi. –T .: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004-yil.-
8. Musaqulov. A. O'zbek xalq lirikasi. – T.: Fan, 2010, 22-bet.
9. Nurboy Jabborov. Zamon. Mezon. She'riyat. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijidiy uyi , 2015.-302 b
10. N.Xotamov, B.Sarimsoqov. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. –T.: “O'qituvchi”, 1979.-361 b
11. Qozoqboy Yo'ldoshev va boshqalar . Adabiyot (9-sinf, darslik). T-2014.
12. Rahimjon Vohidov, Husniddin Eshonqulov. O'zbek mumtoz adabiyot tarixi. T-2006.- 528 b
13. S.Mirvaliyev va R.Shokirova. O'zbek adiblari. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2016. 46 b
- 14.To'xta Boboyev. Adabiyotshunoslikka kirish. T-2002.-560 b

15.O`ZME. Birinchi jild. T-2000.

III. Badiiy adabiyotlar:

16. Abdulla Qodiriy. To`la asarlar to`plami (1-jild). –Toshkent-1995.
17. Bahor bulbullarining chah-chahi. Yosh tarjimonlar bayozi. –T.; cho`lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016.-98 b
18. Mahmudxo`ja Behbudiy. Tanlangan asarlar.–T.: “Ma’naviyat , 1999.
19. Rauf Parfi. Turkiston ruhi. Saylanma. –T .: “Sharq”, 2013.-319 b
20. Rauf Parfi. Xotirot. – T.: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1975.102 b
21. Rauf Parfi. Qaytish. – T.: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981.-192 b
22. Rauf Parfi. Sakina. – T.: “Muharrir” nashriyoti, 2013, 17-bet.
- 23.Rauf Parfi. Ko`zlar. – T.: G`afur G`ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.-94b
- 24.Rauf Parfi. Tavba . –T .: “Yozuvchi” nashriyoti, 2000-yil. 34b
- 25.Rauf Parfi. Tasvir. – T.: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1973-yil, 3-bet.
- 26.Rauf Parfi. Ona Turkiston. – T.: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1993-yil.-26 b

IV. Jurnallar va gazetalar

- 27.“Haq yo’li, albatta, bir o’tulgusi...”. (Shoir A’zam O’ktamning Rauf Parfi bilan suhbat). //“Mushtum” jurnali, 1990 yil, 22-son.
28. Mirpo`lat Mirzo. Rauf Parfi davrimizning yagona daho shoiri. // “Yoshlik” jurnali, 2009-yil, 4-son.
29. N.Rahimjonov. Rauf Parfi adabiy-estetik qarashlari.// “Sharq yulduzi” jurnali, 2012-yil, 2-son.
30. Olim Oltinbek. Xokkuning ilk tarjimoni.// “Sharq yulduzi” jurnali, 2016-yil, 9-son.

31. Tojiddin Razzoq. Dunyolarni mehrga to'ldiraman .// "Yoshlik" jurnali, 2011-yil, 11-son.
32. Xonimqul Tojiyev, Obidaxon Fayzullayeva. Rauf Parfi ijodida sonet.// "Sharq yulduzi" jurnali, 2016-yil.
33. Zulxumor Mirzayeva. Bir tush ko'rdim , tushimda... "Yoshlik" jurnali, 2013-yil, 9-son.

V. Internet tarmog'i

34. Aleksandr Blok. She'rlar. www.kh-davron.uz
35. Olim Oltinbek. Rauf Parfining adabiy-estetik qarashlari.// www.kh-davron.uz.
36. Olim Oltinbak. Rauf Parfi va jahon adabiyoti .// www.kh-davron.uz
37. Xurshid Davron. Pol Verlen, Van Gog va Rauf Parfi.// www.kh-davron.uz
38. Olim Oltinbek. Qrim xayollari.// www.kh-davron.uz
39. Yo'ldosh Solinjonov. Sabr daraxti. www.kh-davron.uz
40. www.saviya.uz
41. www.ziyouz.com kutubxonasi